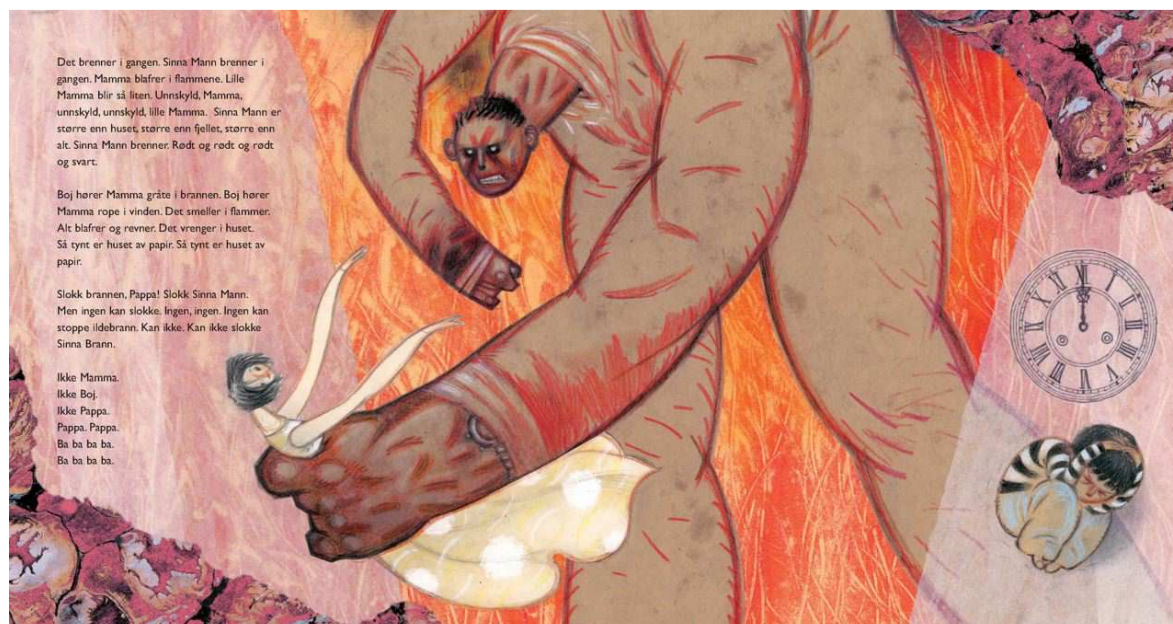

BILDEBOKA OG DEN VANSKELIGE SAMTALEN MED BARN

En kvalitativ studie av hvordan bildeboka kan anvendes i den
vanskelige samtalen med barn

Masteroppgave i spesialpedagogikk

Fakultet for samfunnsvitenskap og teknologiledelse

Pedagogisk institutt

Inger Helene Tønnesen

Trondheim, mai 2012

FORORD

I hele mitt liv har jeg vært fascinert av barnelitteratur. Først og fremst fordi den bringer oss inn i nye og spennende verdener hvor vi kan flykte fra hverdagen, eller for å søke trøst og bekræftelse på at en ikke er den eneste i verden som har det vanskelig. Når jeg nå får mulighet til å skrive om et tema jeg brenner for, tenker jeg umiddelbart på hvordan jeg kan kombinere spesialpedagogisk arbeid med den skjønnlitterære barneboka.

Min erfaring er at voksne ofte synes det er vanskelig å snakke med barn om alvorlige temaer. Vi er usikre på hva barna tåler å høre, og vi er redde for å belaste dem. Ofte vet vi ikke hvordan vi skal starte de vanskelige samtalen, eller hvordan vi skal ordlegge oss på en passende måte som barna forstår, og samtidig vise at vi tar dem på alvor. Å gå veien om barnelitteraturen kan være en svært aktuell fremgangsmåte for oss som arbeider med barn i det daglige. Barnehagen har rik tilgang på barnebøker, alt fra de tradisjonelle eventyrene til moderne bildebøker. Bøker er dermed lett tilgjengelig og en kjent gjenstand for barnet. Gjennom bøker og historier kan vi på en trygg måte gå inn i vanskelige temaer. Vi får en portåpner til den vanskelige samtalen, samtidig som vi lærer noe nytt om oss selv og andre.

Denne masterstudien har vært med på å gjøre meg enda mer bevisst på hvor viktig det er å samtale med barn om de vanskelige tingene, og at bildebøker og andre kreative metoder byr på mange muligheter for kommunikasjon og bearbeidelse. Gjennom denne studien håper jeg at andre førskolelærere og pedagoger kan se nytten av erfaringene som blir beskrevet, og selv finner inspirasjon og motivasjon til å ta i bruk bildeboka og andre litterære tekster, bilder og tegninger i eget pedagogisk arbeid og i de vanskelige samtalen med barna.

Jeg vil takke min veileder Kjetil Steinsholt for gode råd, god støtte og konstruktive tilbakemeldinger under hele prosessen. Takk også til min informant Øivind Aschjem som har vist interesse for studiet, og delt sine erfaringer og perspektiver med meg.

Heistad, 18.05.2012

Inger Helene Tønnesen

INNHOLDSFORTEGNELSE

FORORD	3
1.0 INNLEDNING	9
1.1 Valg og begrensninger	9
1.2 Tidligere forskning	10
1.3 Studiets relevans	11
1.4 Oversikt over oppgaven	12
2.0 TEORI	13
2.1 Samtaler med barn	13
2.1.1 Barn og traumer	13
2.1.2 Hvorfor er det viktig å samtale med barn?	14
2.1.3 Hvor mye skal vi fortelle til barna?	15
2.1.4 Bearbeidende samtaler	15
2.1.5 Å bygge en god relasjon	16
2.1.6 Å snakke om tabuer	16
2.1.7 Syn på barn: Samtalen i endring	17
2.2 Barndom i generasjoner	18
2.2.1 Indre arbeidsmodeller	18
2.2.2 Å forebygge neste generasjons omsorgssvikt	18
2.3 Bildebokas relevans i samtalen	19
2.3.1 "Noen har det som meg" – gjenkjennelse og identifikasjon	19
2.3.2 Biblioterapi	20
2.3.3 Bøker og barns følelser	22
2.3.4 Den medskapende leser	22
2.3.5 Metaforer	23
2.3.6 Terapeutiske historier	24
2.3.7 Barns egne historier	26
2.3.8 Syn på barn: Barnelitteratur i endring	26
2.4 Bildenes betydning	27
2.4.1 Barns tegninger	29

2.5 Bildeboka som overgangsobjekt	30
2.6 "Sinna Mann"	31
2.6.1 <i>Metaforer i "Sinna Mann"</i>	32
2.6.2 <i>Analyse av "Sinna Mann"</i>	32
2.6.3 <i>Anmeldelser og reaksjoner på "Sinna Mann"</i>	33
3.0 METODE	35
3.1 En kvalitativ tilnærming	35
3.2 Utvalg	36
3.3 Det kvalitative forskningsintervju	36
3.4 Gjennomføring	38
3.5 Etske overveielser	41
4.0 RESULTATER	45
4.1 Bakgrunnen for bildeboka "Sinna Mann"	46
4.2 "Sinna Mann" og den voksne – et vindu inn i barnets verden	47
4.3 Bildeboka som døråpner til tabuer og vanskelige temaer	49
4.4 Samtalen med barn	49
4.5 Bildenes betydning i "Sinna Mann"	52
4.6 Bruk av metaforer	54
4.7 Barndom i generasjoner – når vold går i arv	55
4.8 Kritikk og reaksjoner på "Sinna Mann"	56
4.9 Syn på barn: kan vi snakke med barn om alt?	57
4.10 "Sinna Mann" i barnehage og skole	58
5.0 DRØFTING	59
5.1 Kan vi snakke med barn om alt?	59
5.1.1 <i>Det er de voksne som ikke tørr</i>	60
5.1.2 <i>Bildeboka som tidlig tiltak</i>	61
5.1.3 <i>Å bygge relasjoner</i>	62
5.1.4 <i>Å følge barnet</i>	62
5.1.5 <i>Skyld og skam</i>	63
5.1.6 <i>Hvem kan snakke med barna?</i>	63
5.2 Blir jeg som Pappa?	63

5.2.1	<i>Åpen slutt</i>	64
5.2.2	<i>Håpet i "Sinna Mann"</i>	64
5.3	Identifikasjon og gjenkjennelse i "Sinna Mann"	65
5.4	Bildenes betydning	66
5.4.1	<i>Barns tegninger</i>	68
5.5	Metaforer	68
5.5.1	<i>Mellom fjern og nær</i>	69
6.0	OPPSUMMERING	71
6.1	Videre forskning	71
6.2	Funn i forhold til problemstillingen	72
7.0	LITTERATURLISTE	75
VEDLEGG		
Vedlegg 1.	Oppslag 1 i "Sinna Mann"	81
Vedlegg 2.	Samtalebilde i Holmsen (2011)	82
Vedlegg 3.	Oppslag 7 i "Sinna Mann"	83
Vedlegg 4.	Informasjonsskriv og samtykkeerklæring	84
Vedlegg 5.	Intervjuguide	86
Vedlegg 6.	Oppslag 17 i "Sinna Mann"	89

1.0 INNLEDNING

Barn kan bli utsatt for traumer, og når slike alvorlige hendelser oppstår er det viktig at de får mulighet til å bearbeide sine opplevelser og følelser. Å samtale med barn om det som har skjedd, svare på spørsmål, forklare, gi oversikt og hjelpe dem til å se sammenhenger i de alvorlige hendelsene blir viktig for deres videre psykiske helse. Barnet trenger informasjon for å kunne bearbeide opplevelsene og følelsene, og de trenger å samtale med voksne som vil lytte og hjelpe dem videre i prosessen (Dyregrov, 2010; Holmsen, 2011, Killén, 2007; Raundalen og Schultz, 2008; Øvreeide, 2009). Det er mange måter å innlede og gjennomføre slike samtaler på, og barn kan ha behov for å uttrykke seg på flere måter enn det rent verbale. Lek, kunst og bilder, metaforer, historier og litterære tekster er eksempler på kreative intervensjoner som kan hjelpe barn etter traumer (Dyregrov, 2010; Malchiodi, 2008).

Jeg vil se nærmere på bildebokas relevans og anvendelse i samtaler med barn som har vært utsatt for traumer. Min problemstilling er:

På hvilken måte kan bildeboka anvendes i den vanskelige samtalen med barn?

1.1 Valg og begrensninger

På grunn av oppgavens begrensede omfang blir jeg nødt til å ta noen valg for hvor jeg vil legge mitt fokus videre i studiet. Jeg har derfor bestemt meg for at samtalen med barn vil gjelde barn som har vært utsatt for traumer, og da legge spesielt vekt på barn som har levd med vold i hjemmet. For å eksemplifisere hvordan bildeboka kan anvendes i et slikt arbeid, har jeg valgt å begrense meg til en spesifikk bildebok: "Sinna Mann" (2003) av Gro Dahle og Svein Nyhus. Dette er en bok som blir anvendt i pedagogiske og psykologiske samtaler med barn som har opplevd vold i hjemmet, og egner seg derfor godt til denne studien.

For å finne svar på min problemstilling har jeg valgt et kvalitativt studie, og kun én informant; Øivind Aschjem, initiativtaker til bildeboka "Sinna Mann" og leder for Alternativ til Vold i Telemark. Han har arbeidet med boka på flere måter og har lang erfaring med vold som tema.

Hensikten med studiet er å se nærmere på erfaringene min informant har gjort i arbeidet med bildeboka "Sinna Mann" i forbindelse med å bruke bildebøker som verktøy og portåpner i

vanskelige samtaler med barn. Gjennom samtalene legger vi til rette for at barnet får bearbeidet sine opplevelser og følelser. Aschjems erfaringer vil ses i forhold til teori som finnes i litteraturen på området. Selv om vold i hjemmet er et tema som vil gå igjen i oppgaven, vil jeg ikke legge vekt på teori rundt dette. Jeg vil imidlertid kort beskrive hvordan vold har en tendens til å gå i arv, og hvordan indre arbeidsmodeller bygges opp og kan endres. Fokus vil dog være på anvendelsen av bildeboka i de vanskelige samtalene, og hvorfor samtalen er viktig for barnet. I denne forbindelse vil jeg også komme inn på metaforer, bildenes betydning og barns egne tegninger og fortellinger, ettersom dette vil være relevant for bearbeidelsen og den terapeutiske effekten. Dette er dessuten viktige uttrykksmåter for små barn som vanskelig kan beskrive sine erfaringer og følelser verbalt. Ved at barnet får uttrykke sine følelser og opplevelser kan de bearbeide traumene de er utsatt for, og gå videre med håp og tro på framtiden, slippe uro, skam og skyld, samt hindre best mulig at ubearbeidede minner fører til at barndommen varer i generasjoner (Dyregrov, 2010; Raundalen og Schultz, 2008; Killén, 2007).

1.2 Tidligere forskning

Tradisjonelt har eventyr vært den sjangeren som har blitt benyttet i terapeutisk arbeid med barn. Bettelheim (1978) er blant psykologene som har presentert eventyr som gjeldende i terapeutisk litteratur for barns utviklingsprosesser. Også Lundgren og Norrby (1989) har gjort studier på eventyrets helbredende kraft med syke barn på sykehus, hvor de har lest eventyr for barn i forbindelse med atskillelsen fra hjemmet, usikkerhet og angst under sykehusoppholdet. Sammen med Brudal (1984), som har anvendt eventyr i behandlingshjem for psykisk syke barn, har de alle kommet frem til at eventyr har noe for seg i terapeutisk og bearbeidende sammenheng der barn har psykiske belastninger eller trenger hjelp til å komme videre i sin utvikling. Dette er interessant forskning som jeg gjerne skulle sett nærmere på, men i denne masterstudien ønsker jeg å gå utenfor de tradisjonelle rammene som har blitt brukt av psykologer og terapeuter i flere tiår. I stedet vil jeg se på hvordan den moderne bildeboka kan anvendes i samtaler med barn i deres bearbeidelsesprosesser. Forskningen rundt eventyrterapi er imidlertid ikke uaktuell i denne studien. Disse erfaringene viser at barnelitteratur og kreative intervensjoner hjelper barn i vanskelige situasjoner, og har inspirert meg til å se videre på hvordan også bildeboka kan bidra i så måte.

Når man leser bøker for barn, er ikke historien i seg selv det eneste viktige. Ved siden av den trygge atmosfæren lesestunden kan skape, gjenkjennelsen og bekreftelsen på at en ikke er alene om sine følelser og erfaringer, er samtalen i ettertid minst like viktig. Barnet må ikke bli sittende igjen med mange spørsmål, tanker og fantasier etter at de har lest bøker om skremmende temaer. En voksen må følge opp og gi forklaringer, støtte og svare på barnets spørsmål, og sette handlingene inn i en forståelig ramme for at barnet skal få orden og forståelse for situasjonen, og for at de skal klare å bearbeide sine opplevelser og følelser (Raundalen og Schultz, 2008; Øvreeide, 2009; *Snakk med meg*, 2009). Å lese "Sinna Mann" er dermed ikke nok. Vi må også kunne snakke med barna om hvem Sinna Mann er, og hvorfor han er så sint. Derfor vil jeg ikke bare legge vekt på teori og forskning rundt bildeboka og høytlesingen, men også om samtalen med barn, og hva som er viktig når man bruker bildeboka som verktøy. Jeg vil også trekke inn teori om vårt syn på barn for å belyse hvordan endringer i vårt syn har endret innhold og tematikk i barnelitteraturen, samt endret våre fremgangsmåter og åpenhet i samtale.

1.3 Studiets relevans

I barnehagen får vi beskjed om å lese litteratur fordi det viderefører kultur, og fordi lesing stimulerer barnas språk, lese- og skrivekompetanse. Lite sies det imidlertid om bildebokas betydning for indre prosesser og følelser, og hvordan bøker kan anvendes som innfallsvinkel til vanskelige samtaler og barns bearbeidelsesprosesser. Det finnes mange barnebøker som handler om ulike følelser og vanskelige situasjoner, og de moderne bildebøkene setter i større grad tabuer på dagsorden (Spurkland, 1996). "Sinna Mann" er et eksempel på en slik bok. Det finnes dog lite teori som forteller oss hvordan disse bøkene kan anvendes for å samtale med barn om disse temaene, til tross for at de ofte blir brukt internt på arbeidsplasser innen psykiatrien (Davis, 2002). Derfor synes jeg dette var et interessant studie. Jeg mener barnelitteratur med fordel kan anvendes av flere enn psykiatere og spesialister i bearbeidende arbeid med barn, og vil vite mer om hvordan førskolelæreren og andre pedagoger kan anvende bildeboka i sitt arbeid. Her kan det være behov for mer forskning.

Som førskolelærere i barnehagen samtaler vi med barna hver dag. Ofte handler temaene om hverdagslige og positive ting, men vi må også være forberedt på at barn kan komme opp i vanskelige situasjoner som krever at vi må ha kunnskap om hvordan vi kan imøtekomme og

hjelpe dem. Vi trenger kunnskap om hvordan vi skal samtale med barn, og hvorfor disse samtalene er så viktige. Først da tror jeg vi kan ta barna på alvor og hjelpe dem videre. Vi trenger gode råd for hvordan vi skal starte, fortsette og avslutte samtaler. Å gå veien om bildeboka er en metode som virker interessant og aktuell i denne forbindelse. Å snakke direkte om temaer er ikke alltid like lett, men å ta i bruk metaforer, bilder og tekster kan være en god innfallsvinkel og et hjelpemiddel både for voksne og barn.

”Sinna Mann” er en bildebok som har fått mye oppmerksomhet og reaksjoner pga. sine direkte og ærlige beskrivelser av vold i hjemmet. Til forskjell fra eventyret har bildeboka en mer tydelig form for gjenkjenning. Den tar opp barns virkelighet på en direkte måte, og har fokus på å sette ord på de vanskelige tingene. Man pakker ikke inn barnas sinne mot foreldrene i form av troll, hekser eller en ond stemor, men forteller ærlig om omsorgssvikt, sjalusi, frykt osv. Bøkene blir i langt større grad brukt for å avtabuisere vanskelige temaer som vi normalt ikke snakker med barn om, og bildeboka kan på den måten være en portåpner i de vanskelige samtalene med barn.

1.4 Oversikt over oppgaven

I del 2 vil det bli presentert teoretisk bakgrunn og relevant forskning som vil ha betydning for tolkning og analyse av informantens erfaringer. Her har jeg valgt å legge vekt på samtaler med barn og teori om bildebøker samt en presentasjon av bildeboka ”Sinna Mann”, som vil ha en sentral rolle gjennom hele besvarelsen. I del 3 beskriver jeg metoden som er benyttet i denne studien. I del 4 har jeg framstilt resultatene fra intervjuet med min informant, og i del 5 har jeg drøftet funnene i lys av teori fra del 2. Avslutningsvis har jeg skrevet en oppsummering i del 6.

2.0 TEORI

I denne delen av besvarelsen vil jeg presentere teori som er knyttet til samtaler med barn, og hvordan bildeboka kan anvendes i den hensikt å bearbeide traumer. Jeg vil også si noe om bildenes betydning, metaforer og terapeutiske tekster for å demonstrere hvilke muligheter som ligger i kreative intervensjoner når barn trenger å bearbeide vonde opplevelser og følelser.

2.1 Samtaler med barn

”Jo verre situasjonen er, desto viktigere er det å snakke om det” (Raundalen og Schultz 2008:108). Tidligere antok man at barn i liten grad ble påvirket av traumatiske hendelser, og at dersom voksne unnlot å snakke med barna om det som hadde hendt, ville barna glemme det og vokse fra evt. problemer. Barn skal selv få velge hvor mye de vil snakke, men vi vet i dag at skjerming fra livets harde fakta skader barna mer enn det hjelper dem (Dyregrov, 2010). Når barn har blitt utsatt for traumer trenger de hjelp og bearbeiding. Barna trenger informasjon for ikke å bli usikre, og de trenger forklaringer på hvorfor ting skjer. Dette skaper trygghet (Holmsen, 2011). Samtalen med barn kan imidlertid utarte seg på ulike måter. Å anvende kreative intervensjoner som kunst, musikk, poesi, metaforer, litterære tekst og bøker er bare et utvalg av mulighetene som finnes. Å bruke kreativitet og fantasi i behandling av traumer hos barn har vist seg å være en katalysator for å oppdage egne tanker og følelser. Kreative uttrykksmåter tilbyr barnet å plassere de traumatiske hendelsene inn i et objekt, et bilde eller en historie. Dette kan gi følelsen av kontroll over de voldsomme minnene og følelsene. Kreative aktiviteter har dermed et stort potensial som kan forbedre vårt arbeid med traumatiserte barn, hevder Malchiodi (2008).

2.1.1 Barn og traumer

Jeg anvender begrepet traume når jeg referer til barn som lever med vold i hjemmet. Men hva er egentlig en traume? Ifølge Dyregrov (2010) kan traume beskrives som en overveldende psykisk belastning som følge av en hendelse. Traumatiske opplevelser kan oppstå brått, som ulykker eller dødsfall, mens andre traumer gjentar seg selv i identisk form, slik som seksuelle overgrep og vold i hjemmet. Slike gjentatte traumatiske hendelser påvirker barna i større grad enn enkelthendelser, og er overrepresentert blant dem som utvikler psykiske problemer senere i livet. Gjentatte traumer har dessuten vist seg å påvirke barnets utvikling, for eksempel deres syn på tilværelsen, forhold til andre mennesker, moral, regulering av følelser, selvoppfattelse

og fremtidig foreldrekapasitet. Man trenger ikke utvikle disse negative egenskapene, men da er det viktig med bearbeiding for å komme best mulig ut av situasjonen (Ibid).

2.1.2 Hvorfor er det viktig å samtale med barn?

Barn oppfatter mer enn voksne tror og oppfatter at de gjør. Spesielt gjelder dette i situasjoner som oppleves som skremmende (Huitfeldt, 2008). Formålet med de vanskelige samtalen er det motsatte av å gjøre barna mer engstelige. Vi vil gjøre dem tryggere. Målet er at barna skal forstå og bli roet ned av å snakke om det. Når vi åpner for å snakke om det verste, må vi forklare barnet at vi gjør det for at de skal få kontroll på de plagsomme tankene. ”Det er ikke et mål å fremkalle sterke følelser, det er et mål å dempe de uutholdelige som allerede er der” (Raundalen og Schultz, 2008:131). Så lenge barn har forståelsesfulle voksne rundt seg som støtter dem, lytter til dem og snakker med dem, har det stort potensial for å takle vanskelige opplevelser og følelser (Holmsen, 2011). God kommunikasjon med barn i krisesituasjoner er å forklare, gjøre det ubegripelige håndterbart i en så trygghetsskapende setting som mulig. Alternativet til ikke å bli oppdatert i traumesituasjoner er å henvise barn til uvitenhet, fortielse, desinformasjon og angst (Raundalen og Schultz, 2008). En god samtale kan bidra til å gjøre en vanskelig situasjon lettere for barnet. Den bidrar til bedre å forstå sammenheng i livet gjennom bedre oversikt, forutsigbarhet og kontroll. Slik blir forholdet til egne følelser, reaksjoner, opplevelser og behov også tydeligere. Da reduseres avmakt, forvirring og resignasjon, og barnet får mer overskudd til å møte utfordringene i hverdagslivet. Det er viktig at barna får satt de traumatiske hendelsene inn i en sammenheng som gir mening. Barn har ofte ikke forutsetninger for å finne mening og sammenheng i det som har skjedd alene. De kan heller ikke forstå og finne ut av sine egne følelser og reaksjoner på egenhånd. At voksne snakker med dem om hvordan de har det kan derfor være avgjørende for livet videre. Alle søker å forstå mening og sammenheng i det vi opplever, og det vi ikke forstår fyller vi med egne forestillinger og fantasier. Fantasiene kan ofte bli verre enn virkeligheten, og derfor blir det viktig å erstatte fantasi med fakta. Barn har færre erfaringer å bygge sine forestillinger på, og derfor trenger de voksnes korrigeringer og nyanseringer for å forstå det som har skjedd (*Snakk med meg*, 2009). Å snakke med barn om de vanskelige hendelsene er viktig fordi delte tanker og følelser er lettere å tåle og regulere. Dialogen skaper mening og sammenheng i det som har skjedd, og kan dermed frigjøre barnet fra bekymringer og konsentrasjonsvansker. Videre er den gode samtalen en viktig erfaring som kan støtte barnet i sin videre utviklingsprosess. Selvrespekten styrkes og barnet blir tatt på alvor (Øvreeide, 2009).

Raundalen og Schultz (2008) bruker begrepet ”snakkemedisin” om samtaler med barn. Med dette menes at språket gir mulighet for betroelser og grunnlag for begripelse når noe vanskelig har skjedd. Vi må snakke med barna og hjelpe dem forstå og å få på plass så mye som mulig av det ubegripelige. Når informasjonen først er der, trenger barnet hjelp til å sortere ut hva som skjer, slik at det blir håndterbart. Snakkemedisin likner på annen medisin: det smaker vondt og kan føre til ubehag mens man tar den. Samtalen trenger ikke være hyggelig og behagelig. Når vi tar vond medisin er det ofte fordi vi blir friske etterpå. Det å fortelle om det vonde og det verste, kan føre til at livet blir lettere etterpå. Den voksnes oppgave blir å gjøre det trygt for barna å åpne seg og fortelle om sine følelser. Ved å åpne opp og gi forklaringer dempes uro, slik at barna kan hjelpes videre ved at vi gir dem våre voksenerfaringer og kan sette hendelsene i en forståelig ramme. Et forståelig rammeverk rundt det som har skjedd er viktig (Ibid).

2.1.3 Hvor mye skal vi fortelle til barna?

I dag mener vi at barn kan snakkes med om alt. Likevel er det viktig ikke å glemme at barn må snakkes med på en måte som er tilpasset deres språklige nivå og evne til forståelse. Informasjonen må tilpasses deres alder og modenhet (Raundalen og Schultz, 2008; *Snakk med meg*, 2009). I samtaler med barn bør en begrense voldsomme detaljer, men det er viktig at det vi sier til barna er sant. Dersom vi skal beskrive årsaker til hendelser, for eksempel hvorfor Pappa slår Mamma, kan begreper som ”tankesykdom” benyttes. Slik kan vi forklare urasjonelle handlinger på en måte som barn kan forstå (Raundalen og Schultz, 2008).

2.1.4 Bearbeidende samtaler

Målet med samtaler med barn er blant annet at de skal få mulighet til å bearbeide det de har opplevd. Øvreeide (2009) definerer bearbeidende samtaler som samtaler der vi tenker oss at målet er å endre, utvide eller påvirke barns forståelse og emosjonelle opplevelse, ut over bare å bekrefte og gyldiggjøre deres opplevelse. Bearbeidende samtaler knyttes til spesielle erfaringer barnet har hatt, som kan virke utviklingshindrende og gitt låst forståelse av situasjonen. ”Ved bearbeidende samtaler sikter vi mot at de erfaringene som barnet har blitt påført eller må påføres, skal bli erfaringer som det kan leve med, uten at det hindrer barnets utvikling og tilknytninger” (Øvreeide, 2009:182). Terapi er et eksempel på samtaler som har bearbeidende formål, men bearbeidende samtaler kan også brukes i samtaler uten terapeutiske ambisjoner. Motivet for bearbeidende samtaler er å utvide barnets forståelse for erfaringene, med fokus på hvordan barnet selv forstår og opplever situasjonen (Øvreeide, 2009).

2.1.5 Å bygge en god relasjon

I all terapi er det viktig å bygge opp gode relasjoner mellom terapeut og barn (Dyregrov, 2010; Raundalen og Schultz, 2008). Gjennom et støttende nærvær hjelpes barnet til å fortelle hva det har vært med på. Et ønske er å påvirke barnets kapasitet til å oppleve mening og sammenheng i tilværelsen (Raundalen og Schultz, 2008). Respekt for barnet, åpen og direkte kommunikasjon, varme og empati, legger et godt fundament for den terapeutiske kontakten. For barn som har opplevd repetisjonstraumer, kan relasjonsbyggingen ta lenger tid enn ellers, fordi barnet har mistet tiltroen til andre. De kan være kritiske til voksne, og tillit til andre og evnen til å knytte relasjoner kan være svekket. Men selv om det er viktig å bruke tid på relasjonsbygging, må man ikke vente for lenge før man tar opp de alvorlige temaene med barna. Ofte kan man nærme seg barnets opplevelser raskt. Mange opplever faktisk et nytt svik dersom de møter en hjelper som i stedet for å snakke om det verste, starter å snakke om uvesentligheter (Dyregrov, 2010). Å starte samtalen med småprat om andre ting enn temaet, kan skape usikkerhet og uklarhet. Ved å gå rett på sak, viser den voksne hvorfor det skal være en samtale og tar temaet og barnet på alvor (*Snakk med meg*, 2009).

Å vise empati er viktig, men en skal være varsom med å vise egne følelser. Traumatiserte barn vil beskytte deg om de fornemmer at du har vanskelig for å ta imot eller viser ubehag ved det de forteller. Dersom dette skjer kan de holde tilbake viktig informasjon. Mange barn slutter å snakke om det de har opplevd fordi det ble for mye for dem som hørte på (Dyregrov, 2010; Raundalen og Schultz, 2008).

2.1.6 Å snakke om tabuer

Vold i hjemmet er tabu, og snakkes derfor ikke om. Dersom vi skal klare å forebygge uheldig utvikling er det viktig å sette tabuene på dagsorden (Killén, 2007). Som resultat av tausheten tror noen barn at dette betyr at hendelsen er deres skyld (Raundalen og Schultz, 2008). Jo mindre barna må gruble alene, jo mindre vil de utvikle feilaktige forestillinger knyttet til frykt, skyld og skam. Inviterer vi til samtale og åpenhet, legger vi til rette for at barnet kan stille de spørsmålene de trenger å få svar på. Barna avlastes når voksne viser at ingen temaer er forbudt å snakke om (*Snakk med meg*, 2009). Å redusere tabuene ved å snakke åpent om dem er første skritt mot å hjelpe barn til å bearbeide sine opplevelser (Killén, 2007).

Foreldre tror at barna ikke får med seg så mye av det som skjedde da Pappa slo Mamma, eller ta de skrek til hverandre, men sannheten er den motsatte. Barn ser og vet mye. Når vi snakker

med dem om dette, brytes tausheten, og første skritt er tatt mot en delt virkelighet. Når tabuer brytes, avlastes barnet for skyld og skam og ansvaret de naturlig tar på seg når det skjer noe innen deres egen familie. Den delte virkeligheten og konkret informasjon skaper oversikt og forståelse, og gir rom for reell sorg og fortvilelse. Dersom barna går alene med tankene og forestillingene sine, vil oppmerksomheten og konsentrasjonen deres blir brukt til å ”overleve”, i stedet for til positiv utfoldelse og læring. På den måten rammes utviklingen og barnas psykiske helse blir belastet (*Snakk med meg*, 2009). Det er bedre for barn og hankses med realiteter enn fantasier. Derfor er det viktig å være ærlig, og å gi dem den informasjonen de trenger. De må vite hva som skjer, og hvorfor det skjer. Det holder ikke med engasjerte voksne som trøster, de trenger også forklaringer, og å forstå hvorfor situasjonen er som den er. Dette er en del av bearbeidingen (Killén, 2007).

2.1.7 Syn på barn: samtalen i endring

”Barn skal ses, ikke høres” formidler et av synene på barneoppdragelse som var fremtredende på 1950-tallet (Killén, 2007). Dette står i sterk kontrast til dagens syn, hvor barn har fått stor medvirkning i saker som angår dem selv, og det står nedfelt i lovverk at barn skal høres og ha rett til å ytre seg. I nyere faglitteratur blir det fremhevet at barn kan snakkes med om *alt* (Dyregrov, 2010; Raundalen og Shultz, 2008; Øvreeide, 2009). Dette representerer et syn på barnet som robust og kompetent, i motsetning til vårt syn på barn fra 50-tallet og de neste tiårene, hvor barnet ble ansett som skjørt og sårbart, og måtte skjermes fra de voksnes verden og livets harde realiteter (Hake, 2006). Også i samtaler med barn ser vi at vi har hatt en utvikling i forhold til hva vi snakker med barn om. Tidligere ble ikke barna involvert i de vanskelige samtalene, og dersom familien rammes av traumer eller kriser, ble barna holdt utenfor. Mange har i voksen alder uttalt at de skulle ønske de voksne hadde fortalt dem mer og snakket med dem, for fantasiene ble ofte verre enn virkeligheten (Raundalen og Schultz, 2008). I dag derimot, har vi til og med egne nyhetssendinger for barn (Hake, 2006). Vi vektlegger viktigheten av å informere, forklare, gi oversikt, sammenheng og mening til situasjonen, så barnet kan forstå og mestre sine egne følelser og opplevelser (Dyregrov, 2010; Raundalen og Shultz, 2008; Øvreeide, 2009). Killén (2007) sier at påstanden om at ”av hensyn til barnet snakker vi ikke om det” ikke holder lenger. I stedet har vi fått et syn på at ”det barn ikke vet har de vondt av ” (Glistrup i Killén, 2007).

2.2 Barndom i generasjoner

”Barndommen varer ikke bare livet ut – den varer i generasjoner”, sier Kari Killén (2007:18). Det er ikke slik at alle som har vært utsatt for fysiske overgrep nødvendigvis utsetter sine egne barn for overgrep, men holdninger og ubearbeidede problemer føres videre. Måten foreldre responderer til sine barn på kan spores tilbake til deres egne tidlige historie, og en viktig forutsetning for å utøve godt nok foreldreskap er at foreldrene selv har fått god nok omsorg som barn. Det er vanskelig å gi videre noe en selv ikke har fått, men det betyr ikke nødvendigvis at en ikke kan bli i stand til å gi det. Traumatiske hendelser som vold i hjemmet vil kunne stå i veien for godt nok foreldreskap dersom de ikke erkjennes og reflekteres over. Klarer man å bearbeide sine opplevelser kan man unngå å gjenta sine foreldres voldelige tendenser (Killén, 2007). Samtaler med barn for å bearbeide traumer vil derfor ikke bare være viktig for barnets psykiske helse her og nå, men også for kommende generasjoner.

2.2.1 Indre arbeidsmodeller

Gjennom tidlig erfaring og samspill med omsorgspersoner utvikler barn en oppfatning av seg selv, sine omsorgspersoner og hva det kan forvente av andre. Disse erfaringene bidrar til utvikling av tilknytningsatferd, som synes å være en logisk reaksjon på foreldrenes atferd og samspillet barnet har opplevd. Barn som opplever hardhendt behandling fra sine omsorgspersoner forventer liknende behandling fra andre. Slik utvikles indre arbeidsmodeller i barnet. Her legges grunnlaget for barnets senere foreldrerolle. De lærer begge sider av relasjonen: å være barn til sine foreldre, og å være foreldre til sine barn (Killén, 2007). Dette forklarer hvorfor barn som blir slått ofte ender med å slå egne barn. Derfor påpeker Killén viktigheten av å bearbeide sine tidlige opplevelser, ellers vil de ligge i oss enten bevisst eller ubevisst og påvirke våre relasjoner og oppdragelse av egne barn. Hun sier: ”Mange foreldre er voksne barn som aldri har fått bearbeidet skadene de ble påført i barndommen. Så viderefører de dem til sine egne barn. Slik varer barndommen i generasjoner” (Ibid:76).

2.2.2 Å forebygge neste generasjons omsorgssvikt

Det er de barna som får hjelp til å bearbeide opplevelsene som klarer seg best i de vanskelige livssituasjonene. De vil også senere være i bedre stand til å beskytte sine egne barn fra voldelig atferd. Bearbeiding er derfor sannsynligvis den beste måten å forebygge neste generasjons omsorgssvikt på (Killén, 2007).

Hva menes egentlig med å bearbeide barns vonde opplevelser? Det betyr at barnet får hjelp til å sette navn på det de opplever, og hjelp til å bære smerten. De får hjelp til å forstå det som skjer og det som har skjedd, og til å godta motstridende følelser som knytter seg til opplevelsen. På den måten slipper barnet å skyve erfaringene ut av bevisstheten og å bruke krefter på å forsvare seg mot smerten. Å gi uttrykk for følelser i stedet for å skyve dem vekk er bedre for barnet både på kort og lang sikt. Dette viser tilknytnings- og traumeforskning (Ibid). Å ta samtalen med barn på alvor kan dermed se ut til å ha stor betydning.

2.3 Bildebokas relevans i samtalen

I vår tid er bildeboka blitt en av de viktigste litteraturtypene for barn (Mjør, Birkeland og Risa, 2000). Bildebøker kan defineres som ”bøker hvor tekst og bilde er innbyrdes avhengige av hverandre” (Spurkland, 1996:27). Bildeboka kombinerer altså to kunstarter: billedkunst og litteratur. Slik kombinerer den også to fortellermåter: en verbal og en visuell. Disse to språkene utgjør en helhet og forteller sammen (Mjør et al. 2000). Tekst og bilde betyr like mye for forståelsen og opplevelsen av bildeboka, og i de fleste bildebøker er det mye mer å finne i både tekst og bilde enn det man ser ved første øyekast. Bildene tar gjerne leseren med ut over det som står i teksten, og gir leseren grunnlag for å dikte videre (Spurkland, 1996). Bjorvand (2002) hevder at en av årsakene til at bildeboka blir mye brukt blant barn, er fordi den kombinerer modalitetene tekst og bilde, og på den måten uttrykker en estetisk helhet som appellerer til flere sanser og følelser enn en roman uten bilder gjør. For barn som ennå ikke har utviklet egne leseferdigheter, er bruk av bilder sentralt. Bildene gir mulighet til å uttrykke stemninger og følelser som vanskelig kan uttrykkes gjennom ord. Bildebøkene handler i stor grad om utsnitt av verden som barn kan kjenne seg igjen i – følelser og verdensbilder som ligger nært opp til barnets erfaringshorisont (Ibid).

2.3.1 ”Noen har det som meg” – gjenkjennelse og identifikasjon

Vi vet at det som ofte fenger barna er historier og karakterer de på en eller annen måte kan kjenne seg igjen i eller identifisere seg med. De identifiserer seg enten bevisst eller ubevisst med hovedpersonen, eller ønsker å være som vedkommende. På den måten lever vi oss inn i personen og føler med ham/henne (Spurkland, 1996). Vi identifiserer oss enten ved å oppleve at noen som har det som meg – på godt eller vondt – eller ved å bli bevisst på nye sider ved seg selv i møte med hovedpersonen. Ofte kan bøker gi oss det verktøyet vi trenger for å sette ord på noe vi selv føler eller har opplevd, men som vi ikke helt klarer å uttrykke (Bjorvand,

2002). Når barnet finner mening i en tekst, kobler de teksten til sitt eget liv. Gjennom teksten ser de sine egne handlinger og kjenner seg selv igjen i de fiktive figurene. Identifikasjon kan oppleves nært og sterkt, samtidig som det alltid vil være en avstand mellom leseren og karakteren de leser om. Fiksjonen skaper nærhet og distanse på samme tid (Mjør et al. 2000). Bruk av historier, fortellinger og metaforer kan være nyttig både for å uttrykke følelser, men også for meningsskaping. I tillegg til den identifiseringen som skjer med hovedpersonen i en tekst, kan samtalen i ettertid, ved hjelp av spørsmålene og kommentarene til teksten, hjelpe barna i deres håndtering av traumet (Dyregrov, 2010). Tekster og metaforer kan knyttes til barns situasjon og erfaringer. Det kan være alt fra Ole Brumm til Ronja Røverdatter som kan danne basis for en liknelse eller metafor for sider ved barnets situasjon som de kan kjenne seg igjen i. Ved å oppleve sin egen historie gjennom andre personer og karakterer, skapes en opplevelse av normalisering av barnets erfaringer. En forstår at "andre har det som meg". Slike metaforer kan gi positivt eller løsningsorientert perspektiv på barnets situasjon. Ved å samtale med barnet om en bok eller historie, kan barnet indirekte snakke om vanskelige temaer (Øvreeide, 2009). Det er her "Sinna Mann" blir sentral. Når en har bestemt seg for å samtale om et vanskelig tema med et barn, er det viktig med en god innledning (Raundalen og Schultz, 2008). Bildeboka kan være en slik introduksjon. Min informant, Øivind Aschjem, forteller at han først og fremst ser på "Sinna Mann" som en portåpner og et hjelpemiddel i den vanskelige samtalen med barn. "Sinna Mann" beskriver barns tanker og setter ord på hva som skjer i et voldelig hjem. Ved å vise hvordan Boj har det, kan vi hjelpe barn til å sette sine første ord på situasjoner og opplevelser de har hatt i sin egen virkelighet. Ordene kan etter hvert bli til sammenhengende historier som gir hjelp til å forstå sin egen kaotiske situasjon. Ved å bruke boka kan det bli lettere å snakke om volden. Historien bidrar til defokusering ved at fokus flyttes fra det utsatte barnet til historien om Boj. Dermed blir ikke samtalen så nær, og for noen kan det bli lettere å snakke om sin egen situasjon. I slik samtaler er det viktig å følge barnets fokus til enhver tid. En må bekrefte barnets følelser og vise forståelse for disse. En må følge opp det barnet sier, og forsøke å normalisere deres reaksjoner (Raundalen og Schultz, 2008).

2.3.2 Biblioterapi

Mye tyder på at lesing kan fungere som terapi, og begrepet biblioterapi og litteraturens lindrende virkning blir i stigende grad tatt alvorlig. I England har man begynt å henvise folk med psykiske problemer til skjønnslitterære lesegrupper (Sørensen, 2008). Biblioterapi er en term som betyr å bruke bøker for å føle seg bedre (Fjeldberg), og blir brukt synonymt med

bruken av poesi og andre former for litteratur for å oppnå helbredelse og personlig vekst (Malchiodi, 2008). Dr. Jane Davis (i Sørensen, 2008) mener at litteraturen kan være med på å sette ord på følelser folk ikke selv klarer å formulere. Litteratur tilbyr et språk vi kan forstå oss selv med, hevder hun. Davis sier videre at man i alt for stor grad setter lit til piller og sprøyter i terapien, og nå etterlyser hun mer prosa fremfor Prozac.

Malchiodi og Ginns-Gruenberg (2008) definerer biblioterapi som bruk av spesifikk litteratur innen en terapeutisk kontekst. I denne forbindelse blir biblioterapi en betydningsfull metode for å hjelpe barn til å forstå sin traumatiske opplevelse, lære å tilpasse seg på nye måter, og å vurdere andre perspektiver (Vernon og Clemente i Malchiodi og Ginns-Gruenberg, 2008). Bruk av bok i terapi dukket opp fra menneskets tendens til å identifisere seg med karakterer og historiens innhold. Vi må derfor velge bøker med temaer som barnet kan relatere til egen situasjon og erfaringer, slik at det kan finne en gjenkjennelse eller forbindelse til karakteren, og for å forstå hvordan andre har støtt på og løst problemer. En trenger imidlertid ikke dra for mange likheter mellom bokas handling og barnas situasjon. En kan gjerne bare snakke om karakterene eller hendelsen i boka, som kan overføres til barnets virkelighet. Vi må engasjere barnets fantasi og sanser. Godt illustrerte bildebøker engasjerer unge lyttere og lesere, og de er emosjonelt og kognitivt absorberende, og stimulerer til kreativ tenkning. Bøkene må fremme trøst og trygghet, gi mulige løsninger på barnas situasjon og gi håp. Å lese sanne historier fra andre kan også være effektivt. Dette gir gode muligheter for identifikasjon. Traumatiserte barn føler seg ofte mindre isolert når de lærer om andre som deler deres situasjon og problemer. Riktig litteratur skal hjelpe barnet til å mestre vansker i deres virkelige liv. Barn som har opplevd vold i familien eller andre typer traumer kan ha fordeler av den sensitive bruken av boka i terapi (Malchiodi og Ginns-Gruenberg, 2008). Webb sier (i Malchiodi og Ginns-Gruenberg, 2008) at selv om fortellinger ikke kan hindre barn i å ha det vondt, kan de hindre dem i å ha vondt av feil grunner, og fra å føle seg underlig og alene. Biblioterapi kan hjelpe barn til å normalisere sine traumer og få orden på livet sitt ved å erfare at andre har erfart samme type vansker. Enda viktigere kan bøkene hjelpe barn til å forstå at det er mulig å få det bra etter vonde opplevelser, og gi dem håp og tro på en lysere fremtid.

Når man leser seg inn i en god bok, aktiverer vi våre emosjoner, som gjør at man plutselig kan bryte fri fra følelsepanseret og lukke opp, sier hjerneforsker Damasio (i Sørensen, 2008). På Rikshospitalet i Danmark startet prosjektet "Ordenes magi" i 2003, hvor profesjonelle forteller fortalte historier til barn som var innlagt med alvorlige og kroniske sykdommer.

Målet var å undersøke fortellingens effekt på syke barns trivsel og helbredelse. Leder for Rikshospitalets BarnUngeProgram, Charlotte Blix, er ikke i tvil på at prosjektet nytter. Hun sier at barna ikke nødvendigvis blir friske, men de får det bedre. Noen av dem som har lukket seg inne som en reaksjon på sykdommen, har hatt gjennombrudd ved at de begynner å åpne opp og smile mens de blir fortalt historier (Ibid).

2.3.3 Bøker og barns følelser

Mange barn har tanker og følelser de ikke klarer å sette ord på, og som de kanskje føler seg svært alene om. I bøker kan barn finne gjenkjennelse og bekreftelse på at det ikke er uvanlig å tenke og føle slik. Nettopp fordi det kan være vanskelig å snakke om ting, kan det ha stor betydning når bøker setter ord på følelser, tanker og problemer. Er man for eksempel ensom eller har opplevd noe skremmende og vondt, kan det være godt å møte en med samme problem i en bok. Felles for de fleste bøker som skildrer problemer er at de viser at problemer kan løses, og at ting blir bedre. Hvis barnet klarer å kjenne seg igjen i en person i en fortelling og føler med denne personen, blir følelsen på en måte virkelig og ikke teoretisk. Gjennom ulike bøker kan barna møte mange ulike typer følelser, og skjønne at det å være lei seg, bekymret, glad, trist osv. er noe alle opplever (Spurkland, 1996).

2.3.4 Den medskapende leser

Det vil alltid finnes åpninger i tekst og bilde, det vil si informasjon som er utelatt som leseren må fylle inn ved hjelp av egen kunnskap og livserfaring. Slike åpninger inviterer leseren til å være en aktiv og medskapende leser (Bjørvand, 2002). Eco og Iser er opptatt av den aktive, medskapende leseren og av forskjelligheten mellom ulike lesere. Iser sier (i Maagerø og Tønnessen, 2002) at måten vi leser på vil være avhengig av den individuelle bakgrunnen vår, altså vår personlige historie. Dette innebærer faktorer som vårt temperament, livserfaring, verdier, holdninger osv. Vi forstår og opplever hele tiden teksten i forhold til vår egen hverdag og vårt eget liv (Mjør et al. 2000).

Bjørvand (2002) trekker frem Svein Nyhus som en illustratør som er kjent for mange åpninger i bildene. Han liker å legge inn detaljer som skal pirre nysgjerrigheten. Han ser historier i alt, og bruker ofte kister, dører, stiger, nøkler og andre ting som skjuler noe eller forteller noe vi ikke kan se hva er. Svein Nyhus har illustrert "Sinna Mann", og her ser vi mange symboler og åpninger i bildene, blant annet fiksebollen, en hammer og flammer i tapeten i første oppslag

(se vedlegg 1). Aschjem erfarer også at barn ofte utfyller bildene med sine egne historier og erfaringer. Mer om dette under ”resultater” senere i besvarelsen.

2.3.5 Metaforer

En metafor kan beskrives som et språklig uttrykk som brukes med overført betydning. Et eksempel kan være å ”se lys i enden av tunellen” når vi ser håp eller har tro på en bedre fremtid. Metaforer gir farge til kommunikasjonen og åpner øynene for nye måter å se ting på (Burns, 2007). Metaforer kan kompensere for barnets manglende språklige og logiske kapasitet, og utvide forståelsen av temaer som vanskelig lar seg uttrykke gjennom de vanlige ordene. Ikke minst gir metaforene mulighet til å se historien utenfra, og skaper dermed distanse til de vanskelige hendelsene. Metaforene blir en måte å takle virkeligheten på. Barn takler gjerne vanskelige temaer ved hjelp av omskrivninger i lek og tegning for å få følelsesmessig distanse. Dette kan metaforer også gjøre. Barn behersker metaforer godt, og lar seg stimulere av dem (Øvreeide, 2009). Gjennom leken viser barn at de behersker skillet mellom fantasi og virkelighet. Dette er grunnlaget for at de også kan oppfatte dobbeltheten i metaforer. Dobletheten i metaforene vil si at de på den ene siden ”bare” er et bilde, men på den andre siden kan de handle om noe ved barnets tilværelse. Denne dobletheten gjør det mulig for barnet, på samme måte som i leken, å bevege seg inn i utrygge temaer. Dermed skaper metaforer mulighet for et felles fokus mellom terapeut og barn, om temaer som kan være umulig å snakke direkte om. Metaforer blir mye brukt i litteraturen, og er en indirekte måte å kommunisere på om hvordan et problem arter seg, og om løsningsmåter. I arbeid med barnelitteraturen vil selve historien, eller deler av historien være bilder eller metaforer, som barna kan kjenne seg igjen i, og overføre betydningen til eget liv og erfaringer. Metaforer kan betraktes som et terapeutisk verktøy, så sant den har personlig relevans for individet (Mossige, 1996). Det viktigste er at bøkene tilbyr metaforer som gjør det mulig å omforme traumatiske erfaringer til noe det blir mulig å snakke om (Fjeldberg). Vi kan kommunisere direkte eller indirekte til barna. Uansett metode vil hensikten være den samme, men måte vi går frem på vil være forskjellig. Å kommunisere med barn gjennom en historie det kan kjenne seg igjen, er et eksempel på en indirekte metode (Burns, 2007).

Ulike mennesker vil ha ulik tolkning av det metaforiske uttrykket, og finne ulik mening i samme historie. Dermed blir det terapeutens jobb å utnytte barnets forståelse, og bygge opp under hans eller hennes mening på en måte som er konstruktiv i forhold til det terapeutiske målet (Burns, 2007). Barnet vil forstå metaforen ut ifra egen situasjon, og derfor må det være

et viss samsvar mellom metaforen og barnets opplevelser og erfaringer – den må være personlig relevant. Først da vil metaforen være terapeutisk eller føre til endring. Gjenkjennelsen trenger ikke oppstå på et bevisst nivå hvor barnet ville tenkt: dette handler om meg. Det dreier seg om at metaforen skaper en fornemmelse hos barnet om at dette handler om noe som har med barnets situasjon å gjøre (Mossige, 1996).

Ifølge Burns (2007) utvikler metaforer problemløsningsevnen. I historier starter det ofte med et problem eller utfordring hovedkarakteren må hankses med for å komme frem til en god løsning. Ved at leseren blir engasjert i karakterens problem og prosessen mot å løse konflikten, vil leseren også utvikle problemløsningsevner som ikke var til stedet tidligere. Å lese om hvordan en fjellklatrer bestiger verdens høyeste topp, kan overføres til en kvinnes evner til og hankses med et voldelig parforhold. Burns (2007) hevder videre at metaforer inviterer til mer selvstendige avgjørelser, ved at de tilbyr muligheter og valg. I stedet for å gi barnet svar på hva det må gjøre i den aktuelle situasjonen, kan man lære dem å bruke kreativ tenkning, utvikle problemløsningsstrategier, finne nye muligheter og foreta selvstendige valg, så vedkommende ikke bare vet hvordan det skal komme seg ut av den aktuelle situasjonen, men også andre og lignende situasjoner som kan dukke opp i fremtiden. Slik lærer man å bruke en kreativ tankegang, fremfor direkte rådgivning i enhver situasjon (Ibid).

2.3.6 Terapeutiske historier

Terapeutiske historier har blitt gjennomført internt på arbeidsplasser innen psykiatri i mange år, men først den siste tiden har de kommet samlinger og bøker med terapeutiske historier som kan anvendes av flere. Spesielt i arbeid med tause barn og ungdommer har det vært viktig med en metode som tilbyr noe annet enn samtale. Nancy Davis har laget en perm: "Once upon a time, therapeutic stories to heal abused children", som er oversatt til norsk og brukes av fagpersoner i hele landet. Permen inneholder eventyr og historier som er tilpasset ulike vansker og traumer som barn kan kjenne seg igjen i (Davis, 2002). Dersom barn er utsatt for overgrep eller traumer, kan ikke historier helbrede dem, men de kan gi barnas underbevissthet styrke til å fortelle om det som skjer med dem. Skal vi lese historier som skal gi barnet denne styrken er det viktig at historien ikke er skrevet i detalj. Barn som har opplevd traumer forstår når du sier "en reise langt inn i den mørke skogen", eller "noen ga henne en hemmelig eske". Dersom barnet ikke er utsatt for overgrep vil underbevisstheden ignorere disse budskapene eller finne andre meninger i dem, som passer til barnets egen situasjon. For at innholdet skal virke relevant, kan historien tilpasses barnets situasjon. En bør derfor vite noe om barnets

bakgrunn og grunnlag for terapi. Eksempelvis kan hovedkarakteren får samme alder og kjønn som barnet, eller leve under liknende familieforhold. Velger man ut historier som ikke angår barnet spesielt, vil underbevisstheten ignorere dem, og barnet vil ikke vise interesse (Ibid). Dette er observasjoner som også bekreftes av Brudal (1984), Lundgren og Norrby (1989) og Bettelheim (1978).

Davis (2002) hevder at barn som hører terapeutiske historier ofte viser positive forandringer i måten de fungerer på. Hun mener at terapeutiske historier kan ses i relasjon til kognitiv terapi, ved at historiene virker gjennom formidling av nye tenkemåter og holdninger. Det ser ut til at terapeutiske historier kan nå frem til barns underbevissthet på en måte som påvirker barnets tenkning om seg selv og andre. Barker hevder (i Davis, 2002) at det er en nevrologisk komponent som gjør at historier med metaforer er virksomme i endringsarbeid. Han tenker at metaforer prosesseres i den høyre hjernehalvdelen, der fantasi, kroppsspråk, symboler og andre ikke-språklige fenomener prosesseres. Barker mener forskning viser at dersom informasjon passerer høyre hjernehalvdel istedenfor venstre, der språk og logisk tenkning prosesseres, kan dette føre til endringer i følelser og atferd raskere. En historie som dermed inneholder både språk og logisk tenkning samtidig med symboler og metaforer, vil derfor aktivisere begge hjernehalvdelene, spesielt når det er kombinasjon med visuelle og auditive hjelpemidler. Bildebøker gir en slik mulighet, og en kan derfor tenke seg hvorfor bildebøker og terapeutiske historier raskt kan hjelpe barn (Ibid). Ved å bruke historier kan vi nå frem til barns underbevissthet og på den måten påvirke barns tenkning om seg selv og andre. En historie som både inneholder språk og logiske tenkning i tillegg til symboler og metaforer, kan aktivisere begge hjernehalvdelene hos barnet, spesielt i kombinasjon med visuelle og auditive hjelpemidler. Dette er en av grunnene til at historier kan være så virkningsfulle i terapeutisk arbeid med barn. Underbevissthetsens problemløsende og helbredende ressurser mobiliseres (Erickson, Rossi og Rossi, 1976; Zeig, 1980, 1085 i Caspersen og Odland 2002, i Holmsen, 2011). Dette kan ses i relasjon til hva Johnson sier (i Malchiodi, 2008) om at nevrobiologisk forskning har vist at traumer påvirker den delen av hjernen som kontrollerer språket, altså venstre hjernehalvdel. Derfor kan det være gunstig med nonverbal ekspressiv terapi for barn som har opplev traumer (Klorer, 2008). Dette kan videre bety at bilder kan være en vel så god måte for barn å uttrykke seg og kommunisere på. Å bruke bilder som utgangspunkt for å samtale påpekes av Holmsen (2011) som en god metode. Også Aschjem legger mest vekt på illustrasjonene i "Sinna Mann", og mener bildene forteller historier i seg selv, og at bokas tekst ikke alltid er nødvendig. Jeg kommer tilbake til dette i drøftingen.

2.3.7 Barns egne historier

Når barn rammes av traumer på en slik måte at det går ut over dem selv og deres private liv, trenger de mer enn forklaringer. De trenger tettere oppfølging av personer som har kunnskap om barn i traumesituasjoner. I denne forbindelse kan barna lage tegninger eller sin egen bok om det som har skjedd. En slik bok kan lette det følelsesmessige trykket, og arkivere historien som fortid. Å bruke tegning og fortelling er indirekte metoder, hvor barna får hjelp til å sette ord på vanskelige og vonde følelser uten at de trenger ha fokus på seg selv. På den måten kan de lettere snakke, og de bruker sine egne erfaringer i historiene og tegningene de skaper (Raundalen og Schultz, 2008). Når barn har lest en historie de kan kjenne seg igjen i, kan de fortsette arbeidet med å supplere med egne erfaringer og opplevelser, og utvide bokas innhold. Når barnet lager sin egen historie er det viktig at den voksne lager struktur i tid og rom, og plasserer hvor, hvem, hva og når. Hvordan og hvorfor noe har skjedd er også viktig å finne svar på for å knytte hendelsen til følelsesmessige reaksjoner og kognitive utfordringer. Slike fortellinger bidrar til å mestre situasjonen (Øvreeide, 2009).

Psykologen Joy Nel (2007) har arbeidet med barn som har laget egne historier og metaforer ut ifra sine egne livserfaringer og tanker. Hun forteller om en jente som skrev en historie om to slanger som sloss. De to slangene var en metafor på hennes foreldre, som kranglet mye og var i en skilsmisseprosess. Barns personlige historie er en presentasjon av deres verden, og har større verdi og mening enn en ekstern ferdigskrevet historie. I tillegg gir barnets historie oss mulighet til å gå inn i barnets liv, situasjon og perspektiv. En annen positiv effekt ved barnas egne historier, er at de må reflektere når de skriver, og dermed kan de finne sterke egenskaper ved seg selv, de kan få ny innsikt og kunnskap, og de kan klare å finne håp, styrke og en lykkelig slutt. I tillegg kan barnet gjenvinne følelsen av selvbestemmelse (Nel, 2007). Også Burns (2007) undersøkte hvorvidt barn hadde like godt av å skrive sine egne historier som de hadde av å høre ferdigskrevne fortellinger. Han fant flere terapeutiske fordeler ved at barn skrev egne historier. For det første ga historiene terapeuten en fot inn i barnets verden. For det andre gjorde historien det lettere for barnet å identifisere seg med karakterene, utfordringene, budskapet og løsningen enn historier skapt av ukjente voksne. Barnet ble dessuten myndiggjort i prosessen mot å finne løsninger (Burns, 2007).

2.3.8 Syn på barn: Barnelitteratur i endring

Gjennom tidene har innhold og tematikk i barnelitteraturen vært i endring. Vi har gått fra idylliserte verdener til realistiske skildringer av livets harde realiteter. Endringen i barne-

litteraturen kan ses i relasjon til samfunnsutvikling og syn på barn. Vi har stått overfor et paradigmeskifte siden 1960-tallet, hvor vi har gått fra å se på barnet som uferdig, skjørt, sårbart og inkompetent, til å se på barn som unike, robuste og kompetente (Hake, 2006). Før 1950-tallet var barnebøker hyggelige og velmenende, men etter krigen ble flere forfattere opptatt av å skrive om vanskelige forhold. På 60- og 70-tallet var det tid for oppgjør, hvor kvinner gikk ut i arbeid, det ble flere skilsmisser, flere barnehager osv. Hverdagslivet endret karakter, og mange protesterte mot at barn var blitt umyndiggjort, og ville ha barns rettigheter på dagsorden. Alt dette kom til uttrykk i barnebøkene. Vi fikk bøker som tok opp problemer på en slik måte at barna skulle skjønne dem, med temaer som rusmisbruk, seksualitet og identitetsproblemer. Mange begynte å skildre familielivet innenfra, selv om det slett ikke var lykkelig. Bakgrunnen for mange av bøkene var at barna ikke skulle behandles som personer som sto på utsiden av samfunnet. Barn skulle ha rett til å vite om verden de lever i, så de kunne forstå den, seg selv og sine omgivelser bedre. Mange bøker ble til for å opplyse barn, og vi fikk titler som "Slik var det da Olas far døde" og "Da Petras foreldre ble skilt". Mens man tidligere ville beskytte barna mot det vanskelige og vonde i verden, var ideologien nå at barn hadde rett til å vite hvordan verden egentlig er (Spurkland, 1996). Siden 1970-tallet har flere forfattere tematisert barndommens mørke side, hvor de skrev om følelsesmessige konflikter mellom foreldre og barn, og overgrep fra voksne (Mjør et al. 2000). Disse temaene var fortsatt gjeldende på 90-tallet, men ikke like samfunnsorienterte. Problemstillinger og løsninger ligger nå mer på det personlige plan. Det nye på 90-tallet var at bøker nå kunne ende med selvmord, drap og ulykke. Tidligere hadde nesten alle bøker en form for lykkelig slutt. Nå finner vi bøker som handler om omsorgssvikt og vold i hjemmet, mobbing, svik og kløfter mellom barn og foreldre (Spurkland, 1996).

2.4 Bildenes betydning

Ofte synes barn at det er vanskelig å snakke direkte om sin egen situasjon og det som er vondt, men de fleste klarer bedre å formidle hvordan de har det gjennom lek og tegninger. Barn kan projisere sine egne opplevelser, følelser og tanker på en bamse eller ned på papiret. Videre kan bilder og barnas egne tegninger brukes som åpninger eller igangsettere for samtaler (Holmsen, 2011).

Det er viktig å huske på at barn som har vært utsatt for traumer eller omsorgssvikt ofte har lavere funksjonsnivå enn det alderen tilsier, og derfor må vi tilpasse samtalen til deres nivå.

Ofte har disse barna blitt mindre språklig stimulert og er begrepsfattige. Derfor er det nyttig å bruke andre måter å formidle på i tillegg til verbalspråket. Eksempelvis kan dette være tegninger eller bilder (Øvreeide, 2009). Dette er en av årsakene til at bildeboka kan være gunstig i samtaler med traumatiserte barn: der tekst og verbalspråk ikke strekker til, kan bildene ta over og uttrykke barns følelser og reaksjoner (Malchiodi, 2008).

I bildeboka finner vi illustrasjoner i hvert oppslag, som kan supplere historien eller engasjere barna til å fylle tomrom i teksten basert på egne erfaringer. Men bilder kan også brukes for seg selv, som utgangspunkt for samtale, uten at hele boka trenger å leses. Holmsen (2011) bruker uttrykket "samtalebilde", og forklarer dette som "et visuelt uttrykk som formidler en situasjon med mulighet for identifikasjon av tema og/eller følelser hos den som betrakter bildet" (s. 12). Ved bruk av samtalebilder forteller barn om det som berører og engasjerer dem på et bevisst og ubevisst plan. Barnet lager historier til bildene og får dermed hjelp til å sette ord på vanskelige følelser uten at barnet trenger å snakke direkte om seg selv. Ved å ta utgangspunkt i tegninger og bilder, kan vi snakke om hva hovedpersonen på tegningen tenker i sin situasjon, og gradvis åpne for at barnet selv kan komme frem med tanker og følelser rundt sin egen situasjon. Et eksempel på et samtalebilde kan være en tegning av to mus som står mot hverandre og ser sinte ut (se vedlegg 2). Vi viser bildet til barnet, og spør: "Hva tror du skjer her? Hva tror du de sier?". eksempelvis kan barnet svare: "De krangler. Musepappa sier han vil flytte". Barn vil ofte bruke sine egne erfaringer og opplevelser og fortelle ut i fra dette. De legger sine personlige historier inn i bildene, og slik kan voksne få innsikt i barnets liv. Dette gir oss mulighet til å samtale med barna om temaer de trenger å samtale om. Vi kan anerkjenne deres følelser gjennom deres fortellinger, og barnet kan selv reflektere over det de forteller, og gjennom dette komme frem til nye synspunkter på egen situasjon. De samme bildene kan brukes i ulike situasjoner. For eksempel kan et bilde av en gråtende mus bety ulike ting for ulike barn. Noen tror musen gråter fordi mamma er død. Andre tror den gråter fordi pappa har flyttet, eller kanskje noen tror musa har blitt mobbet. Gjennom barnas tolkninger får vi innsikt i deres liv og erfaringer, tanker og følelser (Holmsen, 2011). Når vi bruker bilder for å starte en samtale eller lage en historie med barna, er det viktig at bildene innbyr til assosiasjoner og gjenkjennelse, så de får lyst til å lage historier om det. Bildene gir distanse til tema, spesielt hvis det er av dyr. Barns lojalitet til foreldrene kan hindre dem i å snakke ærlig om følelser og opplevelser som angår deres forhold til dem og hjemmet. Samtalebilder kan tillate barnet å gjenkjenne disse følelsene, og gir dem mulighet til å sette ord på følelser uten å utlevere foreldrene. Karakterene kan si, tenke, føle og handle på

en måte som barnet selv ikke synes det kan tillate seg. I stedet for å snakke direkte med barnet om det som er vanskelig, kan den voksne kommunisere via karakterene i historien eller på bildet. En kan for eksempel spørre hva som skjedde med den lille musa i fortellingen, i stedet for å spørre hva som skjedde med barnet. Gjennom bildene får barnet en nødvendig distanse til egne opplevelser og gjør det i stand til å snakke om det. Barnet snakker altså indirekte om seg selv, samtidig som det får mulighet til å utforske alternative løsninger på det som oppleves som vanskelig. Dette kan føre til større innsikt og nye mestringsstrategier (Ibid).

Samtalebilder brukes ikke i behandlingsøyemed, men som støtte og igangsettere for fortrolige samtaler om barnets livsverden i den situasjonen de befinner seg i. Slik blir samtalebilder en myk metode for kommunikasjon og terapeutiske hensikter. Vi må hjelpe barn til å få forståelse, se mening og sammenheng. Gjennom samtaler og bøker kan vi bidra til dette. Samtalebilder kan konkretisere det som har skjedd, og får satt ord på følelsene. Bilder kan settes sammen til en historie som sammenbinder barnets fortid, nåtid og fremtid. En slik oversikt og sammenheng er viktig for barnets utvikling av resiliens¹. Bilder og tegninger kan hjelpe barnet til å komme i gang med sine fortellinger. Når barn forteller om sine opplevelser er det lettere å finne sammenheng. Å fortelle vår egen historie rammer inn det som har skjedd, og gjør at vi forstår verden. Historien blir dermed en måte å skape mening i tilværelsen på. Å bruke bilder kan derfor være viktig i barns bearbeidelsesprosess. Den voksne må legge til rette for at mestring og resiliens knyttes til bildet. For eksempel kan vi spørre: "Hva kan Marius gjøre med det han har hørt? Er det noen voksne Marius kan snakke med om dette?" (Ibid).

2.4.1 Barns tegninger

Bilder sier mer enn ord, og bilder kan snakke direkte til følelsene våre. Barn er ofte interessert i visuelle uttrykksformer, og derfor kan bilder og tegninger egne seg spesielt godt som redskap i samtaler med unge barn. Historier og tegninger utvider barns uttrykksmåter. Hva og hvordan barn tegner kan fortelle oss noe om deres følelser, f.eks. gjelder dette barnas bruk av farge og form, størrelse og plassering. Dette gjør barnet både bevisst og ubevisst, og kan fortelle oss noe om forholdet barnet har til hendelsen. Barns tegninger kan ses på som kommunikasjon på en dypere og mer ærlig måte enn verbalspråket. Tegninger kan også anvendes fordi barn mangler ord for det de ønsker å uttrykke (Holmsen, 2011). Dyregrov understreker (i Holmsen, 2011) at både tegning og lek kan hjelpe barn i bearbeidelse av sorg

¹ Motstandskraft. Har med evnen til å klare seg til tross for store påkjenninger (Holmsen, 2011).

og traumer. Storaas mener (i Holmsen, 2011) at barn gjennom tegning kan billedliggjøre redsel og vanskelige følelser. Mange opplever at verbale utsagn kan gi reaksjoner og ubehagelige konsekvenser, men dette gjelder som regel ikke for tegning (Holmsen, 2011). Derfor er det kanskje tryggere for barnet å tegne enn å snakke? Vi kan ikke beskytte barna mot all smerte, men vi kan dele den med dem og hjelpe dem til å sette navn på og uttrykke sine følelser. Barn har behov for å bli lyttet til, støttet og trøstet. De har behov for å dele sin frykt med noen. Å la barna tegne kan være en god måte å hjelpe dem å uttrykke følelser på. Barnet forklarer selv hva tegningen forestiller (Killén, 2007). Også i forbindelse med bøker blir tegning ofte brukt. Enten tegner de fra eventyret eller historien, eller så tegner de noe fra eget liv og erfaringer. Bruk av tegninger har blitt gjort både i forhold til eventyrmetoden (Lundgren og Norrby, 1989) og ”Sinna Mann”. Jeg vil komme nærmere inn på hvilken rolle tegningene har spilt i forhold til ”Sinna Mann” senere i besvarelsen.

Barn kan altså uttrykke mye gjennom sine tegninger, men vi skal være varsomme med å være for sikre i våre tolkninger. Man må være ydmyk og undrende til det barna tegner, og alltid vurdere dem i en helhetlig kontekst sammen med barnets verbale innspill, barnets atferd og den øvrige situasjonen. Tegninger er subjektive, og det finnes ikke fasit på deres mening og tolkning, slik som ved standardiserte tester. At pappa har stor munn betyr ikke nødvendigvis at han kjefter hele tiden (Holmsen, 2011).

2.5 Bildeboka som overgangsobjekt

Donald W. Winnicott er kjent for sin teori om barns utvikling, tilknytning og atskillelse fra nære omsorgspersoner. Han beskriver barnets prosess fra å skille mellom hva som tilhører ”meg” og barnets indre virkelighet, til hva som tilhører ”ikke-meg” og den ytre virkeligheten. I denne forbindelse har overgangsobjekter en sentral rolle. Et overgangsobjekt kan være en bamse, sutteklut eller annet objekt som har en spesiell betydning for barnet, men samtidig er noe annerledes enn barnet selv. Barnet bruker overgangsobjektet til å gjøre erfaringer med den virkelige verdens objekter, fordi overgangsobjektene bygger bro mellom den indre og den ytre virkeligheten – den gir plass til barnets subjektive oppfatning i dets arbeid med å bygge opp en felles virkelighet og en forståelse av den ytre verden. Overgangsobjekter dannes altså i det rommet som ligger mellom det ytre og det indre. Winnicott kaller dette det potensielle rommet, et rom hvor lek og kreativitet kan utfolde seg (Hart og Schwartz, 2009). Winnicotts teorier om overgangsobjekter kan knyttes til bruk av bildeboka. Overgangsobjektet er et tidlig

uttrykk for evnen til symboldannelse, og har stor betydning for å kunne skille mellom fantasi og virkelighet (Lundgren og Norrby, 1989; Hart og Schwartz, 2009). Dette kan ses i relasjon til å forstå dobbeltheten i metaforene, hvor barn trenger å kunne skille fantasi og virkelighet for å kunne relatere metaforens betydning til eget liv (Mossige, 1996). Overgangsobjekter kan beskrives som å gi uttrykk for noe indre gjennom noe ytre, og når en påstår at litteratur kan speile barns indre verden, er utgangspunktet at symbolspråket står i forbindelse med barnas opplevelser. Metaforene og symbolene *er* ikke opplevelsen, men de kan formidle dens innhold og uttrykke den i ulik grad (Lundgren og Norrby, 1989). Gjennom bilder, tekst og historier kan barnet kjenne seg igjen, og kan brukes som et overgangsobjekt fra barnets indre virkelighet, tanker og oppfatninger, til en forståelse av den ytre virkeligheten om hva som faktisk skjedde, informasjon og skapelse av mening og sammenheng. Bildeboka gir barnet mulighet til å kjenne seg igjen i karakterer og handling, og gjennom disse kan de beskrive sin egen virkelighet. Slik uttrykker barnet noe indre gjennom noe ytre.

2.6 ”Sinna Mann”

”Sinna Mann” er en bildebok skrevet av Gro Dahle og illustrert av Svein Nyhus, og kom ut i 2003 etter initiativ fra familierådgiver Øivind Aschjem i Alternativ til vold. Ommundsen (2005) beskriver boka som en psykologisk og pedagogisk bok som tematiserer indre psykologiske prosesser og bearbeidinger. Handlingen utspiller seg både på et ytre og indre plan. Boka kan for noen virke skummel, og har et tydelig budskap (Ibid). Boka tar opp vold i hjemmet, hvor hovedpersonene er en liten gutt ved navn Boj. Pappaen til Boj slår, og boka presenterer den lille guttens virkelighet, følelser og reaksjoner. Boj er glad i Pappa, men er redd for å gjøre ham sint. Boj lurar på om det er hans skyld at Pappa er sint. Han vil fortelle det til noen, men klarer det ikke. En dag får Boj en idé om å skrive et brev til Kongen. Boj stoler på Kongen, og takket være brevet får familien den hjelpen de trenger. Boka er realistisk og ærlig, direkte og skildrer en vanskelig situasjon og en liten gutts frykt for sin egen far. Likevel holder boka fokus på guttens styrke og mot til å si ifra, og har en åpen slutt som signaliserer håp og endring.

Dahle bruker et poetisk språk i sine bøker, hvor hun benytter seg av rytme, klang, bildespråk, metaforer, kontraster og gjentakelser. Bildene til Nyhus er spekket av detaljer og metaforer. Han bruker farger for å få frem følelser, og kontraster i størrelser og perspektiver for å få frem makt og avmakt. Dette kalles verdiperspektiv, hvor den store er den betydningsfulle og

mektige (Ommundsen, 2005). Også i "Sinna Mann" er verdiperspektivet benyttet, og sammen med fargebruken av rødt når Pappa er sint, og grått og blått når Pappa er rolig, fremhever Nyhus stemningen i boka til enhver tid. Boka har blitt brukt til samtaler med barn og voksne, blant annet i den hensikt å redusere bruk av vold, og å hindre risikoen for å bringe voldsarven videre (Bjorvand, 2010).

2.6.1 Metaforer i "Sinna Mann"

"Sinna Mann" har mange metaforer. Et eksempel finner vi i beskrivelsen av Pappa når han er sint og voldelig i oppslag 7 (vedlegg 3): "Det brenner i gangen. Sinna Mann brenner i gangen. Mamma blafrer i flammene. Lille Mamma blir så liten (...). Sinna Mann er større enn huset, større enn fjell, større enn alt. Sinna Mann brenner. Rødt og rødt og rødt og svart".

Også i oppslag 12 finner vi metaforer for hvor vanskelig det er for Boj å komme seg ut av situasjonen, vekk fra Pappa som er så sint: "Dørene er åpne, Boj, sier Mamma. Bare løp ut og lek, sier Mamma. Men dørene er ikke åpne. Dørene er lukket lang vei. Hele Boj er lukket av tusen dører. Og Mamma finner ikke nøklene. For Mamma har ikke noen nøkler å finne. Boj må åpne døra sjøl".

Også i oppslag 13 finner vi en metafor for hvor vanskelig det er for Boj å fortelle om det som har skjedd: "Boj har lyst til å fortelle. Ordene hamrer med mange små hammere. Ordene vil ut og hviske og snakke og rope. Men munnen er låst igjen med sju låser, limt igjen med superlim og spikret igjen med hundre spiker".

2.6.2 Analyse av "Sinna Mann"

På grunn av oppgavens begrensede omfang, vil jeg ikke gjennomgå full analyse av "Sinna Mann" her. Jeg vil kun gjennomgå forsiden og første oppslag i boka, som inneholder mange symboler og elementer vi kan trekke inn i samtalen med barn. Tolkningene som kommer frem i denne delen av besvarelsen vil være hentet fra Bjorvand (2010) sin analyse. Ved å gi en innføring i hennes analyse håper jeg å kunne belyse hvilke uttrykksmuligheter som ligger i tekst og bilde, og hvordan vi kan bruke disse virkemidlene i samtaler med barn.

Allerede på forsiden til boka ser vi hvilken stemning illustratøren ønsker å skape. Det er brukt kalde, dystre farger som mørkeblått, grått og svart. Blått er den kaldeste fargen i Goethes

fargesirkel. Bakgrunnen er urolig, og kan gi assosiasjoner til en isbre eller opprørt hav. I hjørnet står en liten gutt med stripe genser, som kan assosieres med en fengselsdrakt. Også i resten av boka er illustrasjonene spekket med detaljer. Første prologbilde er kun en hammer; et redskap man bruker til å slå med. Neste prologbilde er Boj som gjemmer seg bak et lekefly. Bak Boj ser vi en liten detalj: en enslig skrue. Det er typisk Nyhus å legge inn slike åpninger i bildet som leseren kan undre seg over. Skruen kan imidlertid symbolisere at noe mangler, eller ikke passer inn. Slike åpninger i bildet biter barn seg ofte merke i, og vil ofte assosiere disse detaljene med sine egne opplevelser. Detaljene kan bli gode innfallsvinkler når vi ønsker å sette ord på eller ta opp temaer som er vanskelige sammen med barna.

Allerede i første oppslag (se vedlegg 1) ligger det mange detaljer og symboler i bildet som gir oss mulighet til å gå inn i de vanskelige samtalene. På dette oppslaget ser vi en tilsynelatende lykkelig familie. Mor har bakt kake, og alle er blide. Det ligger imidlertid faremomenter i ikonoteksten som bryter idyllen. Gjennom verbalteksten får vi en karakteristikk av foreldrene: mamma som ler i den fineste kjolen, og den store, blide pappaen som har store hender med røde knoker. Allerede her får vi en pekepinn på hva som er tema i boka. Rødfargen, som vi finner på Pappas knoker, blir i vår kultur ofte forbundet med noe forbudt og farlig. I teksten er det noe som skurrer... ordet ”Pappa” gjentas hele 15 ganger, og adjektiver som ”stille”, ”rolig”, ”store”, ”glad” og ”blid” er overdreven og dermed foruroligende. ”Blid” gjentas hele seks ganger, og det kan virke som at Boj forsøker å overbevise noen om at alt er bra. Også i bildet finner vi mange virkemidler. Pappa fremheves ved hjelp av verdiperspektiv: pappaskikkelsen er uforholdsmessig stor i forhold til de andre elementene. Han plasseres foran i bildet, og kommer slik nærmest leseren. På den måten tydeliggjøres pappas posisjon i familien, og han fremheves som mektig og viktig. På det første oppslaget finner vi også flere detaljer: flammer i tapeten, en bolle med rosiner som står farlig langt ute på bordkanten, en hammer som ligger tett opp til en fiskebolle med tre fisker, klar til å knuse den. Ser vi nærmere på fiskene legger vi merke til at de to gule svømmer i samme retning, mens den store sorte svømmer motsatt vei. Nok en åpning i bildet, som barnet kan tolke og tillegge mening ut ifra egne erfaringer og opplevelser. Symbolene og detaljene blir noe å snakke om.

2.6.3 Anmeldelser og reaksjoner på ”Sinna Mann”

”Sinna Mann” har blitt vurdert av flere kritikere, og felles i tilbakemeldingene er at dette er en sterk bildebok, som kanskje er mer egnet for voksne enn barn (Schäffer, 2003; Lerum, 2003).

Schäffer (2003) mener boka er ”grusom, direkte og griper rett inn i en virkelighet som altfor mange barn og voksne, lever i”. Hun mener boka er følelsesmessig sterk, og stiller spørsmålstegn ved om dette er en bok for barn. Hun mener videre at ”Sinna Mann” best fungerer som et pedagogisk-psykologisk hjelpemiddel i arbeid med barn og voksne som har vært utsatt for vold i hjemmet, og at boka krever oppfølging av voksne under og etter lesing. ”Den fordrer bearbeidelse både av tekst og illustrasjoner for ikke å virke uforståelig og skremmende på barn”, hevder Schäffer (2003). Også Lerum (2003) er enig i at boka kan ha en pedagogisk nytteverdi, ved at den konkluderer med at det er lov å søke hjelp, og at hjelp finnes. Lerum (2003) kaller ”Sinna Mann” ”en grensesprengende barnebok om vanskelige temaer”, og konkluderer med at boka er jevnt over dyktig skapt, men passer best for voksne. Schäffer (2003) hevder ”Sinna Mann” uten tvil er årets bildebok! – men at den må leses med varsomhet.

3.0 METODE

I det følgende vil jeg gjøre rede for min metodiske tilnærming til studiet. Innledningsvis vil jeg kort beskrive kvalitativ metode. Jeg vil også si litt om valg av informant og beskrive det kvalitative forskningsintervjuet, samt planlegging og gjennomføring. Avslutningsvis vil jeg drøfte etiske overveielser, validitet og reliabilitet i forbindelse med studiet.

3.1 En kvalitativ tilnærming

I dette studiet ønsker jeg å få innsikt og forståelse for hvordan bildeboka anvendes i samtaler med barn. For å få svar på dette benytter jeg meg av kvalitativ forskningsmetode, en metode som søker å gå i dybden og vektlegger betydning. Et viktig trekk er å få en forståelse av det fenomenet vi studerer (Thagaard, 2009). Som forsker får jeg en nærhet til forskningsfeltet, og gjennom grundige beskrivelser er målet å løfte frem og synliggjøre informantens perspektiv og forestillinger. Det er informantens stemme som skal frem. Dette kalles det emiske perspektivet, eller deltakerperspektivet (Moen og Karlsdóttir, 2011). Jeg ønsker gjennom den kvalitative forskningen å få innsikt i informantens handlinger, refleksjoner og begrunnelser for hans praksis. En skal imidlertid ikke bare presentere informantens ord, men også komme bak ordene informanten uttrykker for å finne den dypere meningen i dem. I en slik prosess er også teorien viktig, og som forsker står jeg i et kontinuerlig fortolkningsmodus (Ibid). ”Data taler ikke for seg selv. De må fortolkes”, sier Repstad (2007:113). Teori blir viktig for å gjøre det usynlige synlig. Teori gir distanse og perspektiv på det vi undersøker, og gir oss briller vi kan se den observerte virkeligheten gjennom (Gudmundsdóttir, 1998). I dette studiet vil derfor både teori og data stå sterkt.

Dette studiet vil kunne ses i lys av den hermeneutiske sirkel. En hermeneutisk prosess er en fortolkende prosess, hvor vi stadig veksler mellom helhet og del (Repstad, 2007).

Gudmundsdóttir (1998) beskriver dette som når meningsdannelse og forklaringer fører til ny forståelse som igjen krever nye fortolkninger. Kvale uttrykker (i Repstad, 2007) at idealet for den hermeneutiske prosess er når man først leser det nedskrevne intervju i helhet for å danne seg et helhetsinntrykk. Så går man tilbake til de enkelte temaer og delutsagn, og prøver å utkrystallisere deres mening og betydning, for så å vende tilbake til en reflektert helhetstolkning. Det er dette som er målet også i denne studien.

3.2 Utvalg

Valg av informant avhenger av hva vi ønsker å vite. Jeg ønsker å vite hvordan bildeboka kan anvendes i samtaler med barn, eksemplifisert med hvordan bildeboka "Sinna Mann" blir anvendt i bearbeidende samtaler med barn som har opplevd vold i hjemmet. Jeg valgte en informant jeg hadde grunn til å tro at hadde noe å bidra med til denne problemstillingen. Dette kalles strategisk utvalg (Dalland, 2010). Øivind Aschjem har arbeidet med "Sinna Mann" og vold som tema gjennom flere år. Aschjem ble derfor et naturlig ønske som informant. Slik strategisk utvalg er vanlig innen kvalitativ forskningsmetode, og vil si at en velger informanter som har egenskaper eller kvalifikasjoner som er strategisk i forhold til problemstillingen og undersøkelsens teoretiske perspektiver (Thagaard, 2009). Hovedkriteriet for utvalg av informant er om forskeren regner med at den aktuelle personen har relevant informasjon for prosjektets problemstilling, enten det er meninger, kunnskap, erfaringer eller lignende (Repstad, 2007). Mine kriterier til informant var at han måtte ha god kjennskap til bildeboka "Sinna Mann" og det terapeutiske arbeidet som var gjort rundt denne boka spesielt. Aschjem har i denne forbindelse vært initiativtaker til "Sinna Mann", og startet hele "Sinna Mann"-konseptet. Han har derfor et nært forhold til boka og er oppdatert på arbeidet som blir gjort. Han har vært i prosessen fra starten, og jobber fremdeles med boka og temaet i dag. Mine kriterier til informanten var dermed åpenbart innfridd.

Jeg har valgt å begrense meg til én informant i dette studiet, fordi det gir meg mulighet til å gå i dybden av hans erfaringer og forståelse for egen praksis. Samtidig har studiet et begrenset tidsmessig omfang. Gjennomføring av intervju og bearbeiding er tidskrevende prosesser, og derfor er det viktig at utvalget informanter ikke er for stort. Videre er det viktig å sitte igjen med intervjumateriale som er av en slik kvalitet at det gir tilstrekkelig grunnlag for tolkning og analyse (Dalen 2010). Størrelsesutvalget avhenger dessuten av hvor mange kategorier utvalget skal representere (Thagaard, 2009). Det viktigste for meg var ikke bredde i erfaringene, men dybden i denne boken spesielt.

3.3 Det kvalitative forskningsintervju

I dette studiet har jeg valgt å benytte det kvalitative forskningsintervju som metode (Kvale og Brinkmann, 2010). Intervjuundersøkelser egner seg godt til å få informasjon om personers opplevelser, synspunkter og selvforståelse. Videre er det et godt utgangspunkt for å få innsikt i hvordan de forstår og reflekterer over sin situasjon og sine erfaringer (Thagaard, 2009).

Kvale og Brinkmann (2010) sier at det kvalitative forskningsintervjuet søker å forstå verden sett fra intervjupersonens side, og å få frem deres erfaringer og å avdekke deres opplevelse av verden. I denne forbindelse ønsker jeg å belyse hvordan Øivind Aschjem opplever å arbeide med bildeboka "Sinna Mann" i samtaler med barn. Bildeboka har tidligere vært lite forsket på i denne sammenheng. Kvalitativ metode egner seg derfor godt i denne forbindelse, hvor det stilles store krav til åpenhet og fleksibilitet (Thagaard, 2009).

Forskningsintervjuer kan utformes på mange måter, fra å være ustrukturerte, åpne samtaler hvor informanten kan bringe temaer på bane i løpet av intervjuet, til strukturerte intervju der spørsmål og temaer er definert på forhånd, og rekkefølgen er fastlagt. En mellomting kalles for delvis strukturert tilnærming (Thagaard, 2009), også kalt semistrukturert intervju (Kvale og Brinkmann, 2010). Det er denne intervjuformen som fremheves i kvalitative metoder, og den formen som blir benyttet i dette studiet. Temaene som ble tatt opp var i hovedsak fastlagt på forhånd, men rekkefølgen ble bestemt underveis. Slik kunne jeg følge informantens fortelling, men likevel sørge for å få informasjon om de temaene som var fastlagt i utgangspunktet. Slik blir en fleksibel og åpen for informantens egne bidrag til å ta opp temaer som forskeren ikke har tenkt på på forhånd. (Thagaard, 2009). Jeg vil si mer om dette i forbindelse med gjennomføringen.

Å gjennomføre et intervju er ingen enkel prosess. Det er ikke nok å ta opp en dagligdags samtale med spontane meningsutvekslinger på bånd. I tillegg til å ha gode samtaleferdigheter, går intervjuet ut over dagliglivets samtaler. Et intervju er en samtale som har en viss struktur og hensikt. Et intervju er en utveksling av synspunkter mellom to personer i en samtale om et tema som opptar dem begge. En skal derfor være klar over at intervjuer og informant agerer overfor hverandre og påvirker hverandre. Kunnskapen som produseres i forskningsintervjuet, skapes av selve samspillet i den spesielle situasjonen som oppstår mellom intervjuer og informant. Med en annen intervjuperson kan det skapes et annet samspill og produseres en annen kunnskap. Slik blir intervjuet tosidig – den personlige relasjonen og kunnskapen som produseres. Disse er gjensidig avhengig av hverandre (Kvale og Brinkmann, 2010). Dette er viktig å være klar over når en leser den endelige forskningsrapporten.

Når man skal gjennomføre et intervju må man være godt forberedt. Jeg vil i det følgende si noe om hvordan jeg forberedte meg og gjennomførte det kvalitative forskningsintervjuet til dette studiet.

3.4 Gjennomføring

Jeg startet kontakten med Øivind Aschjem på mail, hvor jeg beskrev forskningsprosjektet, mitt ønske om hans bidrag og hva hans rolle ville innebære. Etter at han meldte sin interesse ble det avtalt tid for intervju, og han mottok informasjonsskriv og samtykkeerklæring for signering (se vedlegg 4). Ettersom informanten ikke ønsker å være anonym, ble det ikke nødvendig med søknad til NSD. Intervjutiden ble avtalt til 2 timer på Aschjems kontor, samt mulighet for oppfølgingsintervju. Det ble avtalt å bruke båndopptaker, informert om regler i forhold til personvern og rettigheter, samt at informanten skulle motta transkripsjonene og den endelige rapporten når den blir godkjent. Denne informasjonen har informanten rett på (Dalland, 2010).

Før intervjuet fant sted utarbeidet jeg en intervjuguide (se vedlegg 5) som omfattet de sentrale temaene og spørsmålene som til sammen dekker de viktigste områdene studien skal belyse (Dalen, 2010). Intervjuguiden forberedte meg faglig og mentalt på å møte intervjupersonen (Dalland, 2010). I denne forbindelse ble det viktig for meg å møte forberedt ved å lese mye teori og sette meg inn i informantens situasjon på forhånd, slik at spørsmålene oppleves som relevante (Postholm, 2011). Det er viktig å vise informanten respekt og interesse. Videre lønner det seg å ha en nøytral start på intervjuet som kan skape en tillitsfull atmosfære, og med spørsmål som er lette å besvare (Thagaard, 2009). Jeg valgte å følge traktprinsippet (Kvale og Brinkmann, 2010), ved først å spørre informanten om utdanning og yrkeserfaring. Mer følsomme temaer kom etter hvert. Også avslutningsvis valgte jeg igjen å stille nøytrale spørsmål, og ga informanten mulighet til å legge til temaer eller erfaringer han følte han ikke fikk gitt uttrykk for gjennom spørsmålene (Thagaard, 2009). Det viktigste var å stille spørsmål på en slik måte at informanten følte seg som en ressurs på tema. Videre ble det viktig å møte informanten på en ydmyk måte, ettersom et slikt intervju ber informanten om å gi mye av seg selv (Dalland, 2010).

Da jeg utformet intervjuguiden satt jeg først opp en rekke temaer som jeg ville belyse gjennom intervjuet. Etter hvert kom det til flere konkrete og ferdig formulerte spørsmål, og intervjuguiden ble tydelig strukturert. Et strukturert intervju føles tryggere i forhold til å sikre seg svar på alle temaene. Den mest benyttede formen innen kvalitativ metode er imidlertid det semistrukturerte eller halvstrukturerte intervjuet. Ved slike intervjuer er samtalene mer fokusert mot bestemte temaer som forskeren har valgt ut på forhånd, men har ingen fast rekkefølge

(Dalen, 2010). Mens mitt intervju startet med en strukturert form, endret dette seg når samtalen kom i gang, og fikk en form som liknet mer det halvstrukturerte intervjuet. Jeg valgte å la informanten styre temaene ved at jeg fulgte hans fortellinger. Jeg kom tilbake til temaer jeg ønsket belyse når anledningen passet for det. Fordelen med en slik halvstrukturert form er at rekkefølgen på temaene bestemmes underveis, noe som åpner for at informanten kan komme med temaer som forskeren ikke har tenkt på på forhånd. Slik kan en få informasjon en ikke har regnet med, men som kan være betydningsfullt for studiet (Postholm, 2011). Underveis i intervjuet utviklet samtalen seg til en mer dialogisk form. Ifølge Kvale og Brinkmann (2010) skal et velfungerende forskningsintervju oppleves som berikende og en fin opplevelse også for informanten. Kanskje informanten også har fått ny innsikt? Dette har Aschjem gitt uttrykk for. I løpet av intervjuet kom vi inn på tolkningen av "Sinna Mann", og jeg fikk mulighet til å beskrive Bjorvand (2010) sin analyse av boka. Aschjem var ikke kjent med analysen på forhånd, og fikk med dette ny innsikt i måter å tolke boka på. I oppfølgingsintervjuet en uke senere, kunne Aschjem informere om at han hadde tenkt på disse nye perspektivene siden sist, og tatt kontakt med teaterforestillingen av "Sinna Mann" for å vurdere en ny slutt på forestillingen: "Jeg ønsker at vi skal utforske mer, og presentere mer, og lete etter hvor Boj blir av. Det er veldig, veldig spennende". Videre sier han: "Det tror jeg kanskje jeg har tenkt mer på etter at jeg har snakket med deg. Og som gjør at jeg har snakket med Egal Teater om å lage den teaterforestillingen annerledes".

Også i følge Repstad (2007) bør ikke intervjuguiden følges slavisk, men fungere som en huskeliste over temaene man vil ta opp. Det kan være en fordel at spørsmålene ikke er detaljformulerte, for da vil forskeren måtte formulere spørsmålene muntlig i situasjonen, og intervjuet får dermed mer preg av å være en muntlig samtale (Ibid). I mitt intervju hadde jeg i utgangspunktet ferdig formulerte spørsmål på intervjuguiden, men valgte likevel å memorere disse best mulig i forkant av intervjuet, og brukte intervjuguiden mer som en huskeliste, slik Repstad anbefaler. Jeg omformulerte derfor spørsmålene til en mer muntlig form, og følte på den måten at intervjuet fikk preg av en mer naturlig samtale, som også Repstad (2007) påpeker at er gunstig hvis en vil unngå passive og korte svar. Jeg var imidlertid godt klar over hvilke temaer jeg ville gjennom på forhånd. Dette påpeker Repstad (2007) som en viktig faktor for å unngå irrelevant snakk.

Under intervjuet anvendte jeg båndopptaker. Informanten var informert om dette på forhånd, og lydbåndet vil bli slettet når studiet er avsluttet. Fordelen med båndopptaker er mange.

Forskeren kan konsentrere seg om hva informanten sier, uten å bruke tid på å skrive. Slik fikk jeg mulighet til å fokusere på det informanten sa, og komme med oppfølgingsspørsmål. Den nonverbale kommunikasjonen, som mimikk og gester, blir lettere å legge merke til, som også er en viktig del av formidlingen og tolkningen. Lydopptak tar dessuten vare på ordrette gjengivelser av hva informanten har fortalt, og sørger slik for kvalitetssikring ved at han ikke blir feilsitert. Ulempen med lydopptak kan imidlertid være at den hemmer samtalen med informanten og gjør samtalen kunstig (Repstad, 2007). I mitt tilfelle følte jeg ikke dette ble et problem. Vi glemte fort at opptakeren var på, og informanten kom med utdypende svar og viste ingen tegn til ubehag ved bruk av opptakeren.

Umiddelbart etter intervjuet startet jeg transkriberingen. På den måten fikk jeg skrevet ned umiddelbare inntrykk som var ferskt i minne. Gjennom transkriberingen oppdaget jeg nye spørsmål som kom til, eller utsagn jeg ønsket at informanten skulle utdype eller forklare. Jeg avtalte derfor et nytt møte for oppfølgingsintervju, som varte i 30 minutter. Her fikk også informanten mulighet til å legge til og forklare sine egne tanker siden forrige intervju. Avslutningsvis snakket vi om intervjuene. I følge Dalland (2010) er en slik samtale verdifull for meg som forsker, og vil samtidig fungere som en kvalitetssikring av at informanten har blitt forstått på rett måte. Informanten har mottatt transkriberinger av intervjuene, og fått mulighet til å endre, forklare, legge til eller fjerne utsagt som kan misforstås.

Når man transkriberer intervjuene fra muntlig til skriftlig form, blir samtalene strukturert og bedre egnet for analyse, og det blir lettere å få oversikt. Jeg transkriberte intervjuene selv, og fikk på den måten lære mye om egen intervjustil, og ikke minst satt meg godt inn i informantens perspektiv og forklaringer. Allerede i transkripsjonene står vi overfor fortolkningsprosessen, ved å bestemme hvor vi skal sette punktum og komma (Kvale og Brinkmann, 2010). Jeg kommer nærmere inn på tolkningsprosessen senere i besvarelsen.

Intervjuguiden besto av spørsmål som ga mulighet for åpne og fyldige svar. Jeg unngikk ja/nei-spørsmål, og la opp til at informanten kunne forklare sine erfaringer og tanker rundt temaene. Under intervjuet brukte jeg bekreftende spørsmål, som ”mener du at...” eller ”har jeg forstått deg rett når jeg sier...”. Dette gjorde jeg for å kvalitetssikre intervjuet, og for å få bekreftelse på at jeg hadde forstått informanten riktig. Slike spørsmål kalles også fortolkende spørsmål, og gir informanten mulighet til å kommentere eller rette opp i misforståelser (Thagaard, 2009). Jeg ga også kontinuerlige tilbakemeldinger på at jeg lyttet, ved hjelp av

prober som ”mm”, ”ja”, nikk eller oppfølgingsspørsmål. Poenget med slike prober er å signalisere interesse for det som blir sagt, og at forskeren ønsker mer informasjon (Thagaard, 2009). Jeg stilte også mer inngående spørsmål, som ”har du flere eksempler på...” (Kvale og Brinkmann, 2010). Slike spesifikke beskrivelser fra informanten bidrar til å tydeliggjøre hans meninger og holdninger, og er derfor veldig viktig for tolkningen av materialet (Thagaard, 2009). Det var imidlertid lite behov for mange oppfølgingsspørsmål i løpet av intervjuet. Informanten ga ofte lange og utdypende svar, hvor prober eller pauser var nok til at Aschjem fortsatte sine forklaringer. Kvale og Brinkmann (2010) peker nettopp på kunsten å lytte tålmodig. Taushet kan være en metode å komme videre i intervjuet på. ”Ved å tillate pauser i samtalen får intervjupersonen god tid til å assosiere og reflektere, og til å bryte tausheten selv med viktig informasjon” (Ibid:148). Jeg har forsøkt å unngå ledende spørsmål. Aschjem sier også selv at han ikke følte spørsmålene var ledende, men han legger til: ”Du har utfordrende spørsmål ved framstillingen min, og det er ikke leding. Det bidrar til å tenke”.

3.5 Etiske overveielser

Jeg har allerede sagt litt om kvalitetssikring av intervjuet, og vil i det følgende derfor fokusere på formelle regler, førforståelse, tolkning, reliabilitet og validitet ved studiet.

Før intervjuet mottok informanten informasjonsskriv og samtykkeerklæring. Dette er i tråd med NESH om at informanten skal gi sitt frie informerte samtykke. Informert samtykke vil si at informanten informeres om undersøkelsens overordnede formål. Den skal sikre at informanten deltar frivillig uten ytre press, og har fått informasjon om rett til anonymitet og retten til å trekke seg, uten at dette får negative følger (Kvale og Brinkmann, 2010). Informert samtykke kan være en utfordring fordi det er begrenset hvor mye informasjon forskeren kan gi, fordi problemstillingen kan endre seg i løpet av prosessen (Thagaard, 2009). Videre er konfidensialitet et viktig moment. Dette innebærer blant annet at private data som identifiserer deltakeren ikke skal avsløres (Kvale og Brinkmann, 2010). I dette studiet blir saken noe annerledes, ettersom min informant ikke ønsker være anonym. Dette betyr i imidlertid ikke at informanten ikke skal beskyttes. Lydopptak vil ikke bli tilgjengelig for andre enn forskeren, og slettes når studien er avsluttet. Videre vil det være viktig å bruke informantens utsagn i konteksten de hører hjemme, slik at det ikke oppstår misoppfatninger eller misbruk av informantens uttalelser. Selv om informant står frem med fullt navn, blir det viktig for meg som forsker å beskytte informanten mot uheldige konsekvenser av forskningen (Thagaard,

2009). Jeg måtte derfor vurdere om informantens identitet skulle frem i rapporten. Aschjem er imidlertid en viktig bidragsyter i "Sinna Mann"-konseptet, og mye av det som kommer frem i rapporten er arbeid som Aschjem allerede er kjent for. Jeg ser derfor ingen grunn til å anonymisere ham i denne forbindelse. Også NESH uttrykker at " Informanter har krav på å kunne kontrollere hvorvidt sensitiv informasjon om dem selv skal gjøres tilgjengelig for andre" (Ibid:27). Med tanke på at Aschjem selv har uttrykket ønske om å bruke fullt navn, er rapporten i etisk overensstemmelse med NESHs regelverk. I denne forbindelse kan det også nevnes et annet etisk grunnprinsipp: konsekvensene forskningen kan ha for deltakeren. Det er jeg som forsker som har ansvar for å unngå at informanten utsettes for skade eller andre alvorlige belastninger (Thagaard, 2009). Uttalelser som kan misforstås eller avsløre personlig informasjon om andre, vil derfor ikke bli tatt med i rapporten.

Før intervjuet var det viktig å bli klar over min egen førforståelse (Dalland, 2010). Også Postholm (2011) påpeker viktigheten av å reflektere over sin egen førforståelse og subjektivitet, slik at leseren av forskningsrapporten kan være klar over forskerens briller. Førforståelse omfatter meninger og oppfatninger vi har på forhånd i forhold til fenomenet vi studerer (Dalen, 2010). Studiet vil være preget av at jeg er positivt innstilt til barnelitteratur som metode og portåpner for vanskelige samtaler med barn, og jeg tror "Sinna Mann" er en god bok i denne forbindelse. En kan ikke komme utenom sin egen førforståelse, men man må være seg den bevisst og klargjøre den for seg selv og andre. Forskeren er selv det viktigste forskningsinstrumentet i kvalitativ forskning, noe som betyr at "instrumentet" må forklares. Det betyr at forskerens subjektivitet og førforståelse må synliggjøres i forskningsteksten, slik at leseren kan ta denne subjektiviteten i betraktning når teksten med analyser og tolkninger leses (Postholm, 2011). Jeg er imidlertid klar over at "Sinna Mann" har vært utsatt for mye kritikk og skepsis, og når jeg gikk inn i intervjuet ble det viktig for meg å belyse også denne siden av saken. På forhånd hadde jeg også lest mye om eventyr som metode, som jeg trakk inn i intervjuet med Aschjem. Å trekke inn annen teori kan være en få informantens synspunkter frem på (Dalen, 2010). Uttalelsene som kommer frem i forskningsrapporten bør være så nær informantens opplevelse og forståelse som mulig. Forskerens fortolkninger av disse uttalelsene vil imidlertid være preget av forholdet mellom forsker og informant. Dette kalles intersubjektivitet (Ibid).

Etter transkriberingen og nøye gjennomlesing av datainnsamlingen begynte kodingsprosessen. Her gikk jeg systematisk gjennom dataene for å sette materialet inn i kategorier, for å få en

oversikt over hva dataene egentlig handlet om. På den måten kan en forstå innholdet på et fortolkende og teoretisk nivå (Dalen, 2010).

Analyse og fortolkning glir mye over i hverandre i kvalitative studier. Analyse kan man si er en prosess der man ordner data så man får mønster i dem, og blir dermed lettere tilgjengelig for tolkning. Tolkning er en begrunnet vurdering av datamaterialet i forhold til problemstillingen vi tar opp i studiet. Dette innebærer at vi setter data inn i et teoretisk sammenheng (Repstad, 2007).

Kvalitativ forskning har en fortolkende tilnærming til datagrunnlaget. Vi ser virkeligheten ut fra egne erfaringer, og slik blir tolkningen avhengig av aktøren (Dalen, 2010). Under intervjuet vil informanten ha kontroll på hva som skal komme ut til forskeren av informasjon og refleksjoner. Det etiske dilemmaet kommer når intervjuet er avsluttet og informanten ikke lenger har direkte kontroll når transkripsjonene skal tolkes av forskeren og settes inn i kategorier, analyseres og tolkes i forhold til teori. Når en sammenligner tekst og data, løsrives bitene fra sin opprinnelige sammenheng. En må derfor tenke over hvordan informanten blir presentert i måten forskeren analyserer teksten på. For å ivareta et helhetlig perspektiv er det derfor viktig at informasjon fra informanten settes inn i den sammenhengen som utsnittet av teksten er en del av. Selv om den teoretiske forståelsen forskeren her utvikler, er nært knyttet til informantens selvforståelse, vil forskerens forståelse være en tolkning av informantens selvforståelse. Som forsker er man preget av sin faglige bakgrunn, og vil derfor se informantens situasjon utenfra. Dette gir et annet perspektiv enn innenfraperspektivet informanten har. Dette kan oppleves som fremmedgjørende fra informanten sin side (Thagaard, 2009).

Gjennom denne metodebeskrivelsen, ønsker jeg å vise kvaliteten i forskningsrapporten. Reliabilitet og validitet er viktige stikkord i denne forbindelse. Reliabilitet handler om forskningens pålitelighet, og den metodiske refleksjonen er et viktig grunnlag for denne reliabiliteten. Her er det viktig at det redegjøres for hvordan data utvikles, så en blir overbevist om at forskningen er utført på en tillitsvekkende måte (Thagaard, 2009).

Det er i denne forbindelse jeg har redegjort for min relasjon til informanten, forståelse for feltet, og hvordan data er samlet inn og utviklet gjennom forskningsprosessen. Validitet handler om forskningens gyldighet, og begrunnelser for tolkningen av data. Validitet handler altså om gyldigheten av de tolkningene forskeren har kommet frem til (Ibid). Slik har valg av

utvalg og metode også med validitet å gjøre (Dalen, 2010). Relasjonen forskeren har til informanten og data vil påvirke tolkningen som kommer frem i rapporten. I forhold til validitet må forskeren derfor være kritisk til egne tolkninger, og se om tolkningene er gyldige i forhold til den virkeligheten vi har studert. Validitet knyttes dermed til at tolkninger fra ulike studier kan bekrefte hverandre, og om studien også kan være gyldig i andre sammenhenger (Thagaard, 2009). I dette tilfelle kan det bli vanskelig å knytte bekreftende tolkninger fra andre studier rundt bildeboka og arbeidet rundt "Sinna Mann" på grunn av manglende forskning på tema. Det er imidlertid mulig å se om det finnes felles trekk ved annen litteraturforskning, som eventyrmetoder, men her vil det også finnes ulikheter. Dette kan imidlertid være på grunn av ulik sjanger, eller at den nye måten å bruke bildeboka og samtalen på, kan utfordre gamle tradisjonelle syn og metoder. I så fall vil denne studien kunne bidra til å utvikle ny teori, eller sette spørsmålsteget ved eldre teori for nye synspunkter. Det viktige blir her at jeg som forsker har redegjort for hvordan analysen gir grunnlag for de konklusjonene jeg kommer frem til (Ibid).

Studiets validitet kan også knyttes til overførbarhet, også kalt generalisering (Thagaard, 2009). Overførbarhet er knyttet til spørsmålet om tolkningene som er basert på denne enkelte undersøkelsen, også kan gjelde i andre sammenhenger. En kan dermed si at overførbarhet kan knyttes til gjenkjennelse: Når personer med erfaring fra fenomenet som studeres, kan gjenkjenne seg i tolkningene som formidles i teksten. Videre skal tolkningen gi en dypere mening til tidligere kunnskaper og erfaringer, men samtidig overskride leserens forståelse (Ibid). Dette er et mål gjennom denne studien.

4.0 RESULTATER

I denne delen blir resultatene fra intervjuet med Øivind Aschjem presentert. Jeg vil beskrive hvordan han arbeider med bildeboka ”Sinna Mann” med barn og voksne som er utsatt for vold i hjemmet, og legge vekt på hans erfaringer, forklaringer og begrunnelser for valg av metoder.

I løpet av intervjuet kom vi inn på flere temaer. Disse temaene vil jeg presentere i form av underkapitler:

- Bakgrunnen for bildeboka ”Sinna Mann”
- ”Sinna Mann” og voksne – et vindu inn i barnets verden
- Bildeboka som døråpner til tabuer og vanskelige temaer
- Samtalen med barn
- Bildenes betydning i ”Sinna Mann”
- Bruk av metaforer
- Barndom i generasjoner – når vold går i arv
- Kritikk og reaksjoner på ”Sinna Mann”
- Syn på barn – kan vi snakke med barn om alt?
- ”Sinna Mann” i barnehage og skole

Før jeg går inn på de ulike temaene, vil jeg først fortelle litt om min informant. Øivind Aschjem er utdannet psykiatrisk sykepleier og familieterapeut. Han har jobbet i Alternativ til Vold (ATV) i 12 år, og har arbeidet med familievold som tema siden 1982. Hans arbeid går i hovedsak ut på samtaler med menn som utøver vold i familien, men forsøker også å gi et tilbud til kvinner og barn som utsettes for vold. Han bruker også mye tid på å undervise og veilede andre instanser og yrkesgrupper som trenger kunnskap om vold.

Framstillingen av resultatene støttes av informasjon og sitater fra intervjuet. Teksten er noe bearbejdet for å gjøre framstillingen lettere tilgjengelig for leseren, men uten at meningsinnhold er endret. Sitater² vil også bli brukt for å belyse informantens perspektiver.

² Sitater fra informanten vil bli markert med kursiv tekst.

4.1 Bakgrunnen for bildeboka "Sinna Mann"

Som tidligere nevnt kan barnelitteratur anvendes for å hjelpe barn til å bearbeide vanskelige opplevelser og følelser. Bøkene gir gjenkjenning og grunnlag for samtaler om vanskelige temaer gjennom tekst og bilde (Spurkland, 1996). Også Øivind Aschjem vektlegger betydningen av at barna har noe å kjenne seg igjen, og å vite at andre har det som dem. Han var selv initiativtaker til bildeboka "Sinna Mann", som senere har utviklet seg til både film og teater. Om bakgrunnen for "Sinna Mann"-konseptet sier han: *Bakgrunnen min er jo at barn som ikke samtaler hos meg, de lurer jo, som barn ofte gjør, på om de er de eneste i verden som opplever det de gjør.*

Aschjem vektlegger ikke bare bokas betydning for de barna som har opplevd vold i hjemmet. Han mener boka er viktig for *alle* barn. Alle barn må vite at det finnes gutter og jenter som har det slik som Boj. Han forklarer dette med at barn ofte åpner seg til vennene sine først, om det som skjer hjemme. Det å tilføre denne kunnskapen til så mange barn som mulig, gjør det lettere for barn å gjenkjenne kameratens historie, sier Aschjem. Andre trenger å vite at "noen har det som meg", og å forstå andre barns situasjon. Slik kan barn hjelpe andre barn, for eksempel ved å si "Boj gikk jo til Kongen. Kanskje du kan gå til helsesøster?". Han mener formidlingskanalen fra barn til barn ofte er den første kanalen før den går videre til voksne. *Derfor bør dette være en bok som tilføres store grupper barn, ikke bare de som er traumatisert av vold, men de som kan være barns første hjelpere,* sier Aschjem. Han arbeider nå med "Sinna Mann" i en rekke skoler, og ønsker at flere skal ta i bruk boka og filmen.

I tillegg til å vise barna at de ikke er alene, har boka den hensikt å skape håp for fremtiden, og at det finnes løsninger på problemer. Aschjem er klar over at "Sinna Mann" betraktes som en sterk og direkte barnebok, og han kaller den "en farlig barnebok", som ikke alle voksne vil anbefale barn å lese. Med "farlig barnebok" mener Aschjem at den er farlig for voksne:

Ikke farlig for barn, men for voksne, fordi "Sinna Mann" blir jo så tydelig, så synlig. Kanskje for første gang i en barnebok, så blir en voksen mann framstilt som en farlig mann for barn. Og det har, så vidt jeg har forstått, ikke vært så tydelig før. Man har hatt eventyrform, i form av dyr eller troll, men ikke så livnært og bokstavelig. Og når jeg sier "farlig", så er det fordi voksne vil beskytte seg. De vil beskytte barna sine. De vil beskytte seg selv mot å bli avslørt, både som farlig som Pappa i boka er, men kanskje også farlig fordi den avslører noe om

mødrenes utfallenhet i forhold til å gjøre noe i den situasjonen de vet er farlig for barnet. Så jeg tror farlig, for meg, henger sammen med følelsen av å kjenne på en skyldighet over å svikte det barnet som Boj er i boka.

Selv om boka kan virke farlig for voksne, tror Aschjem at den er en befrielse for barn.

”Sinna Mann” har blitt til både film og teater. Aschjem mener at film og teater trigger mer følelser enn boka. Han sier det er lettere å distansere seg fra bokas virkelighet, for den kan man lukke og legge bort når man ønsker, men sitter man på teateret er det ikke like lett å ta pauser fra det som skjer. Teateret blir mer realistisk med ekte mennesker som går på scenen og utspiller hendelsene foran øynene på oss. Aschjem sier han blir sterkere berørt av teateret enn boka: *Det gjør vondt. Du kjenner det i brystet.* Han mener boka hovedsakelig er et pedagogisk hjelpemiddel, mens teateret også er et emosjonelt verktøy som skaper en annen atmosfære. Fordelen med boka er dog nettopp det at den kan legges bort, og tas pauser fra. Han vet ikke om noen barn har fortalt om sine erfaringer ved hjelp av boka. Dette har det ikke vært gjort undersøkelser på. Men han vet at åtte barn har kommet frem og fortalt om sine livshistorier som følge av teateret. Aschjem forteller at alt som skjer i boka, filmen og teateret, og alle replikkene og setningene i boka til Gro, er knyttet til ekte hendelser og samtaler med barn. Sitatene er altså hentet fra barns virkelige beskrivelser, og Bojs historie er lik den historien andre barn forteller. Aschjem sier: *Det er ikke noe sånn oppkonstruert fortelling, men det er en dokumentarisk fortelling gitt i en barneform, en eventyrform.* Han sier videre: *”Sinna Mann” inneholder en essens av alt som har å si om vold i familien.* Aschjem legger vekt på at det er barnets behov og ønsker som skal vektlegges og møtes. Han mener at dersom vi voksne tar innover oss det, så vil forandring være lettere å finne ut av.

4.2 ”Sinna Mann” og voksne - et vindu inn i barnets verden

Ifølge Aschjem har ”Sinna Mann” vist seg å bli vel så viktig for voksne som den er for barn. Han begrunner dette med at kunnskap ikke alltid er så lett å få tak i. Han sier det er mye referanser til forskningsartikler og andre tekster med vanskelige ord og språk. Mens gjennom bildeboka ”Sinna Mann” blir ting beskrevet på en mer forståelig måte: *Denne eventyrboka, eller boka ”Sinna Mann” når mye nærmere inn til voksnes opplevelse av hva det egentlig dreier seg om.* Aschjem mener at ”Sinna Mann” er en slags oppskrift fra barn til voksne som sliter med sinnet sitt, og gir voksne innsyn i barnas opplevelser av volden. Den gir foreldre

innsyn og nye perspektiver på hvordan barnet opplever å være vitne til vold i hjemmet. Boka kan på denne måten gi en forståelse for barnets perspektiv:

Vi visste jo ikke noe om hvem som ville bli hovedleseren av boka når vi ga den ut. Vi vet jo enda ikke det nå heller, egentlig. Men tilbakemeldingene går jo på at voksne forstår barns situasjon bedre etter å ha lest boka. For det er jo fortalt med Bojs stemme.

Aschjem har lest boka både for barn som har vært vitne til eller utsatt for vold, og for voksne som selv utøver vold. Han sier:

Vi har lest boka med voksne. Lest boka sammen med fedre som har vanskelig for å ta inn over seg at barna virkelig kan være så redde. For det er jo scener i boka hvor Boj forstår mye mer enn Pappa tror han forstår. For mange menn kommer til oss og sier at ”nei, jeg tror ikke han registrerte at jeg var så sint”. Mens i boka så sier jo Boj... merker det når Pappa drar neglene oppover stolen på armlene. ”Er Pappa sint nå?”, sier Boj. Også sier Pappa litt sint til Boj: ”Ikke si at jeg er sint når jeg ikke er sint”, sier Pappa. Innledningen til boka er jo en veldig sterk beskrivelse av at barn registrerer uro lenge før voksne registrerer at barn registrerer den. Og sånn sett har den vært brukt i forhold til voksne som ikke har forstått hvor raskt barn blir redde for det som skjer hjemme.

Aschjem har erfaring med at voksne reagerer sterkere på boka enn barn. Han mener grunnen kan være at barna erkjenner at dette er deres virkelighet, og at det kjennes godt å se at andre har det som dem. Men for voksne som ser boka med voksenøyne inn i en barneverden, er reaksjonene mer preget av at vi skjønner hvor underlegne barna er i situasjoner hvor Pappa er veldig sint. Aschjem har brukt boka med voksne både i grupper og i individuelle samtaler, og han sier at de forstår hvor redd Boj blir når volden eskalerer og kommer i voldsomme utbrudd. Både fedre og mødre har lest boka. Aschjem sier boka har vært en vekker for mange, for de får forståelse for hvor viktig det er å beskytte barna sine. Aschjem bruker et eksempel:

Før du var her i dag, var den en mamma som ikke greide å forlate mannen sin før barna var 12 og 10 år gamle, og hun sier jo i dag at hun er medskyldig i forhold til skadene hun påførte de ved ikke å reise før. Og så sa hun at hvis hun hadde visst på forhånd hvor farlig det var, så hadde jeg nok våga å reise. Så det mangler mye informasjon, og ”Sinna Mann” kan være en bok som kan skape en gjenkjennelse som fører til raskere handling i familier med vold.

4.3 Bildeboka som døråpner til tabuer og vanskelige temaer

Aschjem mener barnebøker kan fungere som en døråpner til tabuer og vanskelige samtaleemner med barn. Ved å lese "Sinna Mann" vil barnet oppleve å lese om noe som er deres virkelighet. Da slipper de å tenke alene, sier Aschjem.

Barn som er redde lever jo ofte med virkeligheten sin veldig sånn innkapslet og beskytta og skjult. Men når jeg som ansatt i barnehagen leser med barn som har vært redde, så kan jo barnet tenke "åh, sånn har jeg det også". Så kan det sitte på fanget til førskolelæreren, og lene seg inntil en førskolelærer og bli betrygga og trøsta av en voksen som leser noe som er skummelt. Så kan orda komme lettere, tror jeg. Gro skriver et sted i boka si at... "Boj sin munn er lukket med hundre spiker og superlim". Og gjennom å lese en fortelling om Boj, så vil det være én måte en kan få det limet til å sprekke litt på spikerne og bli trukket ut av munn, tror jeg. Det forteller barn hvert fall. Og det forteller voksne også.

Når det gjelder å snakke med barn om tabuer og deres vanskelige livssituasjoner, er Aschjem klar på at bildeboka er et viktig hjelpemiddel, fremfor å ta opp et tema i form av ren samtale. Dette er viktig for barna, men Aschjem mener det er minst like viktig for de voksne:

Få voksne er vandt til å snakke med barn om noe som er så vanskelig. Så voksne kan streve med å finne de rette orda. Og når man da kan søke hjelp i boka til Gro og Svein, så vil den voksne få et hjelpemiddel som gjør det lettere for han eller henne å gi uttrykk for det som den voksne kan slite med å formulere.

4.4 Samtalen med barn

Barn kan kjenne seg igjen i historien om Boj og "Sinna Mann", og å lese boka alene kan være skremmende for barn. Barn trenger forklaringer og å sette ord på sine tanker og erfaringer. Samtalen med barnet er derfor en stor del av arbeidet med "Sinna Mann". Aschjem forteller:

Det er jo sånn, når jeg leser boka for barn, så vil mange barn for første gang oppleve at det er noen voksne som forteller og viser om et lite barn som er lik dem selv. Og for mange barn kan det være ganske skremmende erfaring, og for første gang fortelle at "jeg var egentlig veldig redd". Men erfaringa mi er at det er noen rom inni barn som inneholder låste tanker og låste følelser og låste fortellinger. Og så erfarer jeg at boka til Gro og Svein er en nøkkel

inn til de lukka romma, fordi de skaper en gjenkjennelse. Og alt som skaper en gjenkjennelse er med på å redusere et indre følelsesmessig trykk. For det å gå og leve med en virkelighet som bare er sin egen, som er så skummel at de nesten ikke tørr si ordet "pappa", for da blir de redd, gjør at veldig mange barn isolerer seg til å tenke at "jeg er den eneste i verden som opplever dette". Og tanker som blir delt med noen som de kan stole på, følelser det går an å gi uttrykk for uten å bli redd, som den gangen det skjedde... fortellinger som de knapt nok har våget å dele med seg selv... det tror jeg er med på å ta bort mye av den indre spenningen som gjør at barna går rundt og er konstante redde.

Når Aschjem bruker begrepene "låste tanker", mener han f.eks.: "er det min skyld at Pappa er sint?" eller "kunne jeg gjort mer for at mamma ikke skulle bli slått?" eller "må jeg beskytte lillesøsteren min når jeg er like redd selv?". Aschjem tror de låste tankene dreier seg mye om skyldfølelse. En låst tanke kan utløse låste forellinger. Tanken kan være: "er mamma glad i meg siden hun ikke beskytter meg?" Da kan spørsmålet til barnet være: "Kan du fortelle en gang du lurte på det spesielt?" Slik kan tanken danne en fortelling. Videre kan fortellingen utløse låste følelser: "hvordan hadde du det da?". Aschjem tror de låste tankene og følelsene kan føre inn til de låste fortellingene. *Det er sånne tråder som ligger løse*, sier han.

Å sette ord på sine opplevelser, og å dele sine hemmeligheter er både vanskelig og viktig. Aschjem mener imidlertid at noen barn tenker at det de opplever ikke er sant. Han mener dette handler om de voksnes definisjonsmakt. Når Pappa sier til Boj: "Ikke si at jeg er sint når jeg ikke er sint", definerer han virkeligheten for Boj ved å la ham tro at han ikke er sint. Men i virkeligheten er Pappa både sint og farlig, sier Aschjem. Det blir derfor et viktig poeng for Aschjem å gi barnet tilbake trua på at det kan definere sin egen virkelighet: *Det du opplever er sant. Det du har sett, har du sett. Det at Pappa har knust en rute, eller slått mamma, det er sant, og det skal ikke være sånn. Alt som kan være med på å gi denne makta tilbake til barnet... gi virkeligheten tilbake til barnet.*

Jeg spurte Aschjem om han trodde barn kunne bearbeide sine opplevelser ved å lese boka alene, eller om *samtalen* var kjernen i bearbeidelsesprosessen. Aschjem svarer:

Det kan også være at barnet blir redd av å lese boka aleine. At det ikke tørr å gå videre, fordi det ikke vet hvordan det skal forholde seg til den følelsen av angst det skapes av å gjenkjenne.

Mens en dialog kan være mer betryggende. Lage en ramme for barnets reaksjoner som er lettere håndterbare enn det barnet skal greie på egenhånd.

Aschjem mener det er viktig å gi barnet mulighet til å være redd og å gråte sammen med noen det kan stole på. Og å gi tro på at ting kan bli bedre. Aschjem mener dette er viktige hovedpunkter i forhold til å bearbeide sterke følelsesmessige inntrykk som barna har blitt påført gjennom bruk av vold fra far eller mor. Å bruke tid på å etablere nær kontakt og tillit i relasjonen til barnet før slike samtaler, blir poengtert av flere teoretikere, deriblant Øvreeide (2009) og Killén (2007). Aschjem mener imidlertid at det er en myte at barn trenger så lang tid på å opparbeide trygghet. Han mener begrensningene i samtalen ikke ligger hos barnet, men hos den voksne:

Vi erfarer at barn veldig fort er trygge. Barn har et grunnleggende ønske om å kommunisere til noen de stoler på om sin virkelighet. Og jeg tror at det man sier, at det tar så lang tid å bygge opp tillit, ofte kan være helt usant. Barn vil veldig gjerne snakke, men det er de voksne som ikke vil. Motstanden er mer hos oss enn den er hos barnet.

Derfor mener Aschjem boka trygt kan tas frem, leses og vises allerede første timen man møter barna til samtale:

Det er ikke noe farlig det. For det er jo mye skumlere det som har skjedd hjemme, enn det som skjer på et kontor hvor det er helt ufarlig å være. Så vår erfaring i møte med menn, barn og kvinner, er at vi veldig fort snakker om det verste aller først.

Aschjem gjør det raskt klart for barnet at dette er et sted hvor vi kan snakke om det barnet er mest redd for, og at de skal bruke den tiden de trenger på å snakke om det som *barnet* trenger å snakke om. Så kan han finne frem boka, begynne å bla og spørre: "Er dette noe du kan kjenne deg igjen i?" Aschjem bruker også tegning som en del av sine metoder. Han mener at barn kan gjenskape sin virkelighet gjennom tegningene. Han sier også at barnas tegninger inviterer til mye samarbeid mellom terapeut og barn. Eventuelt kan barnet selv skrive brev til Kongen, eller en annen person barnet stoler på.

Aschjem leser ikke alltid boka i sin helhet når han skal presentere den for barnet. Han sier dette varierer mye. Noen vil lese hele boka, andre vil bare lese halve, mens noen ganger

stopper man opp allerede ved første oppslag og kan snakke om dette resten av timen:

Det er alt fra å lese alt i ett, til å lese bare én side av gangen, velge ut en side i boka, direkte hva som har skjedd på akkurat denne siden. La oss si at barnet har vært livredd, for eksempel... for at mamma skal bli drept. Da blar vi fram til den siden i boka hvor Boj ligger i senga og roper "Ikke drep mammaen min, ikke drep mammaen min". Så er det en måte å bearbeide en følelsesmessig reaksjon på. - Det å være livredd Pappa.

På denne måten mener Aschjem at et bilde kan være katalysator for en lenger historie som ikke har lenger røtter i boka, men som har lenger røtter i barnas eget liv. Et oppslag kan hjelpe barnet til å fortelle sin egen historie. Ofte kjenner barna seg igjen i situasjonene i bildeboka. Et eksempel er når Pappa er sint og Boj er alene på rommet. *Det å være ensom, det å være forlatt vil veldig mange barn i denne boka kunne kjenne seg igjen i, for det er jo mye av virkeligheten deres*, sier Aschjem. Han tror boka treffer barnas ensomhet veldig godt.

Samtidig som boka er direkte og legger til rette for en bevisst bearbeidelsesprosess, hvor barna og den voksne snakker ut om barnets opplevelser og erfaringer, tror Aschjem at boka også kan ha noe for seg på et ubevisst plan. At det kan ta lang tid før boka og historien faller ned i bunnen av sjela, og at folk som først mener "dette gjelder ikke meg", kan begynne å tenke etter noen dager, uker eller måneder, at "har jeg det sånn...?" eller "jeg klarer ikke bli kvitt tanken på at Boj likner på meg". Slik mener Aschjem at boka jobber både på en direkte og konfronterende måte parallelt med mer ubevisst bearbeiding. - Som om vedkommende ikke klarer å erkjenne sannheten med en gang.

4.5 Bildenes betydning i "Sinna Mann"

Aschjem mener det er individuelt om folk søker til tekst eller bilde i de bearbeidende samtalene. Selv legger han størst vekt på bildene til Nyhus i "Sinna Mann", fordi han mener disse snakker mye, og taler til flere av sansene. Han mener også at man gjennom bildene kan la barna formulere sine egne historier:

Det går an å bare ta vekk skriften og si "hvordan tenkte du da du lå i sengen? Hva tenkte du på da du lå under bordet? Hva tenkte du på da du luftet hunden din etter at mamma hadde

vært så redd? Og da blir det jo ofte slik, erfaringsmessig, at de samme setningene som Gro skriver, forteller barna på sin måte.

Nyhus sine bilder er som nevnt kjent for sine mange detaljer og symbolikk, som barna kan undre seg over og tolke ut ifra egne erfaringer. Aschjem forteller at barna ofte legger merke til detaljene i bildene, blant annet hammeren og gullfiskbollen. Barna legger dessuten ofte merke til detaljer som Aschjem ikke ser. Flammene i tapeten på første oppslag er et slikt eksempel (se vedlegg 1). Barna kan spørre ”Hvorfor ligger hammeren sånn, rett ut på bordet?”.

Aschjem legger vekt på å følge barnets rytme når de stiller slike spørsmål, og mener selv han ikke følger en oppskrift på hvordan man skal gi respons:

Jeg er ikke noen veiviser for barnet, men barnet er veiviser for meg. Barnet tar meg med dit barnet vil, og så må jeg bare følge etter. Så kan jeg være med på å kanskje gå inn i de forbudte rommene med de låste tankene og de låste følelsene og fortellingene sammen med barnet.

I tillegg til å tolke teksten kan bildene forsterke ordene. Slik mener Aschjem at bildeboka utfordrer flere sanser. Det er brukt virkemidler i form av farger, størrelser og plasseringer. Aschjem sier:

Ikke minst fargesammensettingene i noen av scenene i boka er ganske sterke. Når Pappa blir sint blir boka veldig rød, for eksempel. Når ting er rolig blir fargen helt blå. Slik er det veldig mange sanseinntrykk som blir utfordra i møte med kombinasjonen av tegninger som er frodige, som tegningene til Svein er. Pluss orda til Gro som er litt lekne. Det er ikke sånn streng ordbygging, det er mange rare ord i bøkene til Gro, som barn kanskje kan under seg over.

Aschjem legger vekt på at Gros fortellinger ikke er endelige etter at man har lest boka ferdig:

Fantasiene kan fortsette, samtalene kan fortsette i etterkant nesten av hvert eneste bilde. Egentlig kan jo boka til Gro også fungere uten et eneste ord. Det kan egentlig fungere bare med tegningene til Svein. Og så kan den voksne snakke om bildene uten nødvendigvis å bruke Gros beskrivelse... de minste barna har kanskje ikke så mange ord på ting, mens en godt utdanna førskolelærer kan snakke om bildene, supplere de, stille spørsmål, ta pauser.

I tillegg til å bruke "Sinna Mann" har Aschjem tatt i bruk "Terapeutiske fortellinger" av Nancy Davis, men han mener det er bedre å bruke bøker med bilder, fordi bildene egentlig kan stå helt for seg selv: *Jeg tror jeg kunne snakket med barn uten noe bruk av tekst. Det er jeg ganske sikker på. Det er en sterk fortelling i bildeform. Og kanskje det vil kunne frigjøre enda mer fortellinger hos barna. At de ikke blir styrt noen ting fra Boj. At de selv kunne skrive teksten.*

Aschjem trekker frem et eksempel med en gutt som hadde laget sin egen tegning etter å ha lest "Sinna Mann". Han tegnet en gutt som løper med en hund, akkurat som Boj løper med hunden i ønskedrømmen (oppslag 8). Så sa han: "Hvor lenge tror du det går før et hjerte kan banke rolig igjen?". Dette viser oss hvordan illustrasjonene kan tale til barnas egne tanker og refleksjoner: i kanten av oppslaget ser vi røde og blodige objekter som kan minne oss på hjerter. Disse er ikke i hovedfokus på bildet, men likevel satt disse detaljene i gang tanker og assosiasjoner i gutten. Slik mener Aschjem at vi kan gå i gang med en samtale, for eksempel om hvor lang tid man trenger før man kan bli trygg igjen. Gjennom barnets fokus viste han vei for hva samtalen skulle dreie seg om, hva som var viktig for ham å snakke om.

Aschjem trekker frem gjenkjennelsen og identifikasjon som et viktig moment når vi skal velge litteratur for barna. Han leter etter elementer i "Sinna Mann" som barna kan knytte seg til: *Alle de som går her kan jo det, for de kan kjenne seg igjen i en eller annen situasjon som er beskrevet i boka. Og jeg vet jo ikke på forhånd hva det er. Det vil jo bare barnet se. Med andre øyne enn det jeg gjør, sannsynligvis. Det er helt sikkert.*

4.6 Bruk av metaforer

"Sinna Mann" tar i bruk metaforer, slik som mange barnebøker og eventyr gjør. Ett av dem er Kongen. I "Sinna Mann" får Kongen et brev av Boj, og det er Kongen som hjelper familien. Dette kan være en metafor på en hjelpeinstans, eller førskolelæreren, læreren eller terapeuten, sier Aschjem. Han mener barna skjønner slike metaforer. *De forstår jo at ikke alle kan gå til Kongen og be om hjelp, men de forstår at det finnes andre voksne som det går an å formidle seg til.* Aschjem sier at han ikke vet noe om barn har formidlet seg til en voksen etter å ha lest boka, men at de har gjort det som følge av teateret. Han vet om 8 barn som har kommet i etterkant av teaterforestillingen "Sinna Mann" og fortalt om sine livserfaringer. Når det

gjelder bildeboka, har ikke dette vært forsket på, men han har fått tilbakemeldinger på at barn har kjent seg igjen.

Også de låste dørene (oppslag 12) er metaforer for Boj sin følelse av å være innestengt, nesten som en fange. Aschjem sier han ikke har utforsket disse dørene så mye i sitt arbeid så langt, men kunne synes det ville vært interessant å se nærmere på disse dørene, og å spørre barna hvor mange dører de trenger gå gjennom før de kan fortelle om sine erfaringer til andre.

4.7 Barndom i generasjoner - når vold går i arv

I sitt arbeid med menn som utøver vold i hjemmet, forteller Aschjem at han har stor tro på gruppebehandling som en effektiv metode. Men i tillegg vil mange ha behov for individuelle samtaler, fordi *det er så lange barndomshistorier som ligger til grunn for deres vold mot partner og barn, at de trenger hjelp for sin egen del. Spesielt gjelder dette menn som har opplevd store traumer i egen barndom*, forteller Aschjem. Aschjem sier at endring av de indre arbeidsmodellene er målet for mannsgruppa som utøver vold. De forsøker å bearbeide mennenes egne traumer og indre arbeidsmodeller slik at de kan lage andre modeller for barna sine. For de har jo selv med seg Bojs erfaringer: *Alle sammen har jo vært Boj i den mannsgruppa. Livredde*, sier Aschjem. Aschjem tror at boka kan gi håp om at endring er mulig, men at veien til endringene er veldig lang. Han er usikker på om man kan klare å nå dit, helt ned til bunnen av strukturene i personligheten vår. *Noen vil jo si at mye av våre arbeidsmodeller også overføres genetisk. At det går gjennom generasjoner*, sier Aschjem. Han lurer på om vi bare i liten grad kan klare å mildne og fredliggjøre den uroen som sitter i oss. Han sier:

Kan terapi... kan bøker... rokke ved et sånt genetisk grunnmateriale? Det er jo et kjempespennende spørsmål. Kan det bare være at vi gjennom terapien greier å gjøre det litt roligere? Gjøre det leveligere? Gjøre det mulig å leve et liv hvor tryggheten er større enn utryggheten. Hvor stillheten er lengervarende enn bråket. Altså, finnes total helbredelse fra destruktive arbeidsmodeller i mennesket? Det er jeg veldig usikker på.

Aschjem mener imidlertid at det er lettere å se endringer hos barna. Barna har større føyelighet og mykhet i seg, og størst mulighet til å endre sine indre arbeidsmodeller. Men de

har ingen langtidsstudier som viser om terapien av disse barna fører til om de velger partnere de behandler med respekt. Dette vet ikke Aschjem noe om:

Vi kan ikke annet enn å håpe på det. Vi kan ikke annet enn å prøve å legge ned i barnet en tanke om at det er godt nok som det er, og at allmektighet er noe av det vondeste et menneske kan slite med i et møte med andre. At tillit kan bygges på tross av brutte relasjoner tidlig i barns liv. At vi må gi barnet mot til å våge og tro til at kjærlighet finnes, er vel det som vi tror kan være de store hovedordene for arbeidet vårt.

Aschjem sier det er gjort lite langtidsundersøkelser av terapien både med barna og voksne, så de vet fortsatt ikke hvor mye terapien og ”Sinna Mann” har å si for deres videre trygghet. Effekten av ”Sinna Mann” i terapeutisk sammenheng er derfor svært usikker, men Aschjem mener bildeboka har en rekke andre muligheter, og blir først og fremst brukt som portåpner til samtalene:

Det er for å få i gang en samtale. Og kanskje for å gi håp. Og for å advare voksne. Og for hvordan det er for barna når de er så totalt underlegne en voksen maktperson som er voldelig. Og en omsorgsperson som er helt underlagt... altså, når én er underlagt, og den andre er farlig – så har barnet ingen å forholde seg til.

4.8 Kritikk og reaksjoner på ”Sinna Mann”

Mange har kommet med kritikk mot ”Sinna Mann”, og i anmeldelser har det blitt hevdet at dette er en bok mer for voksne enn barn (Lerum, 2003; Schäffer, 2003). Aschjem vet om folk som ikke engang vil ta i boka. Det var en gutt på 5-6 år på et bibliotek en gang, som tok tak i boka, og da hadde bibliotekaren advart moren mot å låne boka til gutten, forteller Aschjem. Han synes dette sier noe om at vi voksne forhindrer barn i å lese ”Sinna Mann”, fordi den er skummel for voksne. Men han er svært bestemt på at barna selv ikke synes boka er skummel: *Vi har ikke hørt noen barn som synes boka er for skummel. Ikke noen barn. Men det er veldig mange voksne som sier at den er det. Og det betyr at det er hos oss motstanden sitter. Den sitter ikke hos barn.* Aschjem er imidlertid selv enig at boka er mest for voksne, og han bruker boka mest sammen med voksne. ”Sinna Mann” er en av de få bøkene som presiserer vold som tema så konkret, og Aschjem sier han ikke kjenner mange bøker som er like direkte som denne. Men han mener likevel at boka også er for barn, og at direkteheten er en fordel, fordi:

jeg slipper å omskrive så mye. Det er jo ikke til å unngå... det er jo bare sant. Altså, hvilken som helst side i denne bildeboka inviterer jo til en samtale.

4.9 Syn på barn – kan vi snakke med barn om alt?

Aschjem er svært tydelig på at han mener vi kan snakke med barn om *alt*, og at det ikke finnes situasjoner som ikke bør prates om: *Jeg tenker at man bør snakke om ting bestandig.* Han mener barn ikke skal skjermes fra realitetene. For eksempel å bruke eventyr som metode, slik blant annet Bettelheim har gjort, er ikke noe Aschjem protesterer mot, men han mener likevel at barn ikke vil ta skade av å lese realistiske og direkte bøker også. Han mener tausheten rundt det realistiske i vold mot barn har vært for stor, fordi vi som voksne ønsker å beskytte oss selv mot tabuene. Han mener klart og tydelig at ingen har vondt av å lese ærlige bøker som ”Sinna Mann”: *Jeg er uenig i en sånn påstand, om at barn ikke orker å konfronteres med det realistiske. Jeg tror barn lengter etter å få bekrefte sin virkelighet.* Aschjem mener helt bestemt at barn kan snakkes med om alt, og at det er de voksnes sjenanse og motstand mot vanskelige temaer som hindrer oss, mens barna egentlig ønsker å vite:

Det å leve med noe som er uforståelig... det å leve med noe som er uforutsigbart... det å leve med noe som bare er skremmende, og gjør det aleine... det kan ikke barn greie å forholde seg til. Det er bedre å vite sannheten om noe, enn å leve med en sånn angst for ”hva er det egentlig som skjer? (...). Når liksom vissheten kommer ned som et faktum, så er det en lettelse. Så jeg mener at barn kan snakkes med om alt, og barn kan snakkes med om vold, selvfølgelig. For barn ønsker å snakke om det.

Aschjem forteller at han har snakket med mange barn gjennom sine prosjekter, og at de uttrykker ønske om å vite. De ønsker ikke at de voksne skal holde tilbake sannheten. Han mener barn får med seg alt, men vi snakker ikke med barna om det de får med seg. Aschjem forteller om ei jente som var utsatt for omsorgssvikt. Hun sa: ”Mamma, når barn er redde har de Dumboører. De får med seg alt”. Aschjem mener barn vet mye mer enn vi i virkeligheten tror de vet. Han poengterer: *Derfor blir det vår oppgave å bekrefte barns virkelighetsoppfatning. Det som er skjedd, er skjedd. Og hvis vi legger til grunn en slik hypotese, så kan barn snakkes med om alt. Og absolutt alt. Jeg vet ikke hvilket tema det ikke skulle være.* Aschjem mener at når barnas historier gjenskapes innenfor en atmosfære av trygghet, blir den ikke så farlig. *Og alt som ikke er farlig lenger, er mye lettere å forholde seg til, sier han.*

Aschjem forteller at han ikke har opplevd at barn ikke vil fortelle. En årsak til dette kan være at barna som kommer til Alternativ til Vold allerede har vært gjennom en lang prosess, og at de er klar over at terapeuten allerede vet mye av hva de har vært gjennom. Barna har derfor ingen grunn til å benekte det som har skjedd i sine samtaler med Aschjem. Situasjonen kan imidlertid være annerledes dersom vi tar opp boka i en felles samling i barnehagen eller skolen, hvor barna fortsatt ikke har delt sine historier med noen enda.

4.10 "Sinna Mann" i barnehage og skole

Aschjem sier at mange mener at bearbeidende samtaler med barn rundt bildebøker som "Sinna Mann" hører hjemme i BUP og blant spesialister og psykologer. Aschjem er imidlertid ikke enig i denne påstanden, men mener derimot at førskolelærerens betydning for barnas psykiske helse er undervurdert. Han sier: *Jeg tror vi tenker for fattigslig, vi tenker for beskjedent om førskolelærerens enormt viktige betydning for barns psykiske helse. Spesielt for barn som lever i familier med mye uro.* Aschjem har tro på de legende samtalene i barns vanlige hverdag i barnehagen. Han mener absolutt at barnehagen bør ha "Sinna Mann" tilgjengelig, og at man bør lese den for de eldste barna. I tillegg arbeider han med å få "Sinna Mann" inn i flere skoler i sitt nærmiljø. Her sier han det er viktig med en ramme rundt, med undervisning og ivaretagelse av barnet. Skoler kan for eksempel lese boka med bildene på overhead, for senere å se filmen, snakke om det de har lest/sett, tegne sine inntrykk, eller la barna skrive egne brev til noen de stoler på. Aschjem påpeker også at det er viktig å informere foreldrene om at boka skal brukes, og å gi foreldre kunnskap om vold som tema. Han anbefaler blant annet temakvelder. I arbeidet med barna mener han at det er viktig å forsikre barna tidlig om at boka og filmen kommer til å ende godt. Man må forklare at det kan bli noen skumle scener, men at alt blir bra til slutt. *Hvis man ikke gjør det, kan man få noen uheldige reaksjoner*, sier Aschjem. Dette er ikke en bok man skal lese når man tilfeldigvis har en halvtime ledig. Han poengterer at det er svært viktig å forberede seg godt! Først og fremst er det viktig at personalet har en grunnleggende kunnskap om vold. Man bør kontakte barnevern eller politi for å få den rette kunnskapen, anbefaler Aschjem. Dette er også viktig for å ha sikkerhetsapparater i etterkant av tilfeller hvor barn sier "slik har jeg det også".

5.0 DRØFTING

I denne delen vil jeg drøfte Aschjems erfaringer og perspektiver i forhold til tidligere forskning og teori. Drøftingen vil ta utgangspunkt i teoriene som ble presentert i del 2.

5.1 Kan vi snakke med barn om alt?

Vi vet at det er viktig å snakke med barn, men kan vi snakke med dem om *alt*? Da jeg stilte dette spørsmålet til Aschjem, svarte han klart ”ja”. Det samme gjør Raundalen og Schultz (2008), fordi vi tilpasser det vi sier til tid, sted og barnets alder. Det interessante spørsmålet er om vi *tør* å snakke med barn om alt? Ifølge Aschjem er det nemlig ikke barna som har vanskelig for å snakke om de vanskelige temaene, men de voksne. Barn ønsker å vite, hevder han. Raundalen og Schultz (2008) mener det er viktig for barnet å få kontroll på ubehaget ved å snakke om det angstskapende sammen med en voksen. Pennebaker hevder (i Raundalen og Schultz, 2008) at å formulere de verste hendelsene i minnet kan dempe psykiske ettervirkninger, og at de barna som snakker åpent om, skriver om og betror seg om det som plager dem og gjør dem engstelige, får en bedre helse. Aschjem hevder at det ikke finnes situasjoner hvor man skal unngå å snakke med barn. Det blir ikke farligere om vi prater om det, sier han. - Det farligste har jo allerede skjedd. Raundalen og Schultz (2008) hevder at de aldri har støtt på tilfeller hvor de har opplevd at åpenhet var skadelig. Dette forutsetter at barnet er forberedt, og at man går langsomt frem. Fortielse, hemmeligheter og redselsfantasier gjør derimot skade. Barnet kan dog ønske ikke å snakke, og da er det viktig ikke å legge press på, men holde døren åpen. Det viktigste blir å ha en plan for samtalene, at de er strukturerte, og ikke bare tar dem spontant når en har tid. Dette påpeker både Aschjem og Raundalen og Schultz (2008).

Det finnes forestillinger om at barn blir redde når vi snakker med dem om farlige temaer, og dette er ikke tatt ut av løse luften. Barn blir redde når de nærmer seg store og alvorlige temaer når de blir alene med dem, og den voksne ikke følger opp med informasjon og mulighet for å svare på spørsmål. Barn blir redde for å bli overveldet (Raundalen og Schultz, 2008). Dette kan ses i relasjon til Aschjems påstander om at barn kan bli redde av å lese ”Sinna Mann” alene. Samtalen etterpå er viktig, hevder han. Slik får barnet mulighet til å stille spørsmål, få forklaringer, finne mening og sammenheng som avkrefter uheldige fantasier, og hjelper å opprettholde trygghet og orden (Ibid). Noen stiller seg spørsmålet om *hvorfor* vi skal snakke med barn om alt. Skal vi snakke med dem når de ikke viser at de er plaget? Kan vi ikke bare

vente til de spør selv? I likhet med Aschjem mener Raundalen og Schultz (2008) at et tema eller en hendelse ikke blir farligere fordi vi snakker om det – tvert imot. Når pedagoger inntar en vente-og-se-holdning er det dårlig pedagogikk forankret i usikkerhet. Ved ikke å ta opp temaene signaliserer pedagogen at dette er noe vi ikke snakker om, dette er utrygt. Barn er dyktige til å fange opp sånne signaler. Det mest tvilsomme med en vente-og-se-holdning er at den forutsetter at så lenge det ikke kommer spørsmål fra barna, betyr det at det ikke er noe der. Eller at når en tar initiativ til en samtale, ”putter en inn noe” på et tomt sted. Erfaringen er at disse konklusjonene er feil. Vi bør ikke vente og se, vi bør gå for å se. Barns fantasier må bli erstattet med fakta (Ibid). Det som har skjedd kan ingen gjøre noe med, men vi kan hjelpe dem videre. Vi kan gjøre hendelsene forståelige og håndterbare slik at hverdagen blir mest mulig meningsfull og fremtiden tryggere. Vi kan gi håp. Alternativet er at det vanskelige blir liggende som et urørt nederlag fylt av uro og vonde minner (*Snakk med meg*, 2009). Det er en slik utvikling ”Sinna Mann” forsøker å motarbeide. Gjennom bildeboka og samtalen kan vi ta av lokket for de vonde minnene og følelsene, og vi gir barna mulighet for bearbeidelse.

5.1.1 Det er de voksne som ikke tørr

”Det er urettferdig at barn skal være dobbelt så redde som oss voksne når de ikke trenger å være det, bare fordi vi ikke våger å snakke med dem. Det er ikke skadelig for barn å snakke, og det er ikke galt av oss å lytte” (Raundalen og Schultz, 2008:132). Aschjem påpeker flere ganger i intervjuet at det ikke er barna som er redde for å snakke, men de voksne. Killén uttrykker samme oppfatning: ”Problemet med å snakke med barn om vanskelige ting er som regel den voksnes problem og i mindre grad barnets” (2007:196). Raundalen og Schultz (2008) hevder at voksnes hjelpsløshet i samtaler med barn kommer av at de ikke har verktøy til å håndtere barnas tanker. Aschjem hevder at voksne ofte synes det er vanskelig å finne de rette ordene når de skal snakke med barn om vanskelige temaer. I forhold til disse utfordringene kan bildeboka anvendes som et hjelpemiddel. For det første er boka en portåpner inn til samtalen om et vanskelig tema. Den hjelper oss til å komme i gang. For det andre gir boka beskrivelser og forklaringer på en barnetilpasset måte. Slik kan boka hjelpe den voksne til å sette ord på de vanskelige tingene. Frykten for å gjøre ”feil” og usikkerhet på egen kompetanse kan være årsaker til hvorfor vi unngår vanskelige samtaler med barn. Noen er redde for å gi barnet ytterligere ballast, men hvis ingen våger å ta de ubehagelige samtalen blir barna taperne (*Snakk med meg*, 2009). Mjør et al. (2000) sier: ”Som vaksen er ein ofte redd for sterke reaksjonar, men ekte sorg og ekte glede kan aldri vere farlege kjensler, særleg ikkje når dei blir bearbeidd gjennom fiksjon” (s. 215).

Når en familie lever med vold i hjemmet, blir mange foreldre selv så redde og urolige for hendelsene at de forneker eller bagatelliserer hvor ille det egentlig var, eller de kan undervurdere belastningen og skadene dette gir dem selv og barna. I slike situasjoner motsetter de seg å snakke om situasjonen, og barna får en manglende anerkjennelse av sine følelser fra foreldrenes side. Mange foreldre underrapporterer hva barnet har opplevd, og mange tror at barna ikke får med seg det som skjer (Dyregrov, 2010; Killén, 2007). Sannheten er at barna kan beskrive i detalj den voldelige atferden som foreldrene ikke var klar over at barna var vitne til (Killén, 2007). Dette fører til at foreldre i liten grad skaffer nødvendig hjelp til barna, eller de overser muligheter til selv å hjelpe dem (Dyregrov, 2010). ”Sinna Mann” kan være en viktig bidragsyter for å gi foreldre innsikt og forståelse for barnas situasjon. Aschjem forteller at mange fedre sier ”Jeg tror ikke han registrerte at jeg var så sint”, og dermed innser de ikke hvor mye barnet får med seg og forstår. Aschjem leser derfor ”Sinna Mann” sammen med voksne. Etter å ha lest boka forteller Aschjem at mange får en oppvekker på hvor mye barna faktisk får med seg, og hvordan volden påvirker dem. Mange voksne har godt av å lese ”Sinna Mann”, både for å kjenne seg igjen i historien, i Pappa, eller kanskje i Boj fra den gangen han selv var liten, eller for å få innsikt i sitt eget barns virkelighet. Boka kan gi voksne fordeler ved at de får innsikt i barnets tanker og følelser gjennom Boj, og dermed kan de forstå barnet på en ny måte. Slik kan de endre og utvide synet på barnet (*Snakk med meg*, 2009). Bare ved hjelp av denne innsikten kan de opptre utviklingsstøttende og gi barnet svar på spørsmål (Øvreide, 2009). Derfor er ”Sinna Mann” like mye egnet for voksne som barn.

5.1.2 Bildeboka som tidlig tiltak

Tilgangen på faglig hjelp og oppfølging vil påvirke forløpet av traumereaksjonene over tid. Dyregrov (2010) påpeker at det er viktig med tidlig intervensjon for å forebygge senere langtidsplager etter traumer. Forebygging må starte allerede i barnehagen, sier Killén (2007). Aschjem forsøker å få ”Sinna Mann” inn som en del av undervisningsopplegget i en rekke skoler, fordi han mener det må kunnskap til. Også barnehager anbefaler han at har boka og snakker med barna om vold som tema. Mange har reagert på dette, og mener boka kan være skremmende for små barn (se eksempel i oppslag 7: vedlegg 3). Men dersom tidlige tiltak skal være realistisk må vi gjøre som Killén (2007) anbefaler: å sette ord på tabuene, og å starte allerede i barnehagen. Dersom slike alvorlige temaer og tabuer skal tas opp i barnehage og småskoletrinn, vil det sannsynligvis være en mer gunstig og ”mykere” metode å presentere historien om Boj, enn å starte en samlingsstund med tema: ”Pappaer som slår”. Som nevnt er det lettere å snakke om vanskelige temaer på indirekte måter, gjennom for eksempel bilder og

historier, enn direkte samtale. Dette bekrefter Aschjem. At noen ikke vil snakke med barn om tabuer som vold i hjemmet, forhindrer oss i det viktigste arbeidet: å oppdage, bearbeide, og å sette inn tidlige tiltak. Men vi må huske å velge ord med omhu og å være godt forberedt. Vi skal ikke skremme, men trygge. Aschjem sier at dette ikke er en bok man leser når man tilfeldigvis har en halvtime ledig. Det er viktig å ha kunnskap, ha forberedt seg og tilpasset samtalen til barna som skal lytte. Vi kan kanskje snakke med barn om alt, men vi må tilpasse oss deres nivå (Raundalen og Schultz, 2008; *Snakk med meg*, 2009).

5.1.3 Å bygge relasjoner

Dyregrov (2003) er blant dem som påpeker viktigheten av å bygge opp tillit og en god relasjon mellom barn og terapeut. Ofte er barna skeptiske pga. negative erfaringer med voksne, og barn trenger ofte god tid til å bygge trygge relasjoner. Aschjem har imidlertid andre erfaringer med tidsperspektivet i relasjonsbyggingen. Han oppfatter ofte barn som trygge og snakkevillige raskt i behandlingen. Han mener relasjonsbyggingen ikke tar så lang tid som mange hevder, men at dette er en myte. Han påpeker at barn ofte ønsker å snakke, dele og fortelle det de har opplevd til noen de kan stole på, og at de finner en slik trygghet på hans kontor. Han sier derfor at han ofte starter med å snakke om det verste aller først. Dette er i tråd med Dyregrov (2003) som påpeker at det er viktig å snakke om det vanskeligste først, så temaene ikke blir unngått å snakkes om. Å unngå de vanskelige temaene kan få barnet til å føle seg sviktet på nytt, hevder han. Raundalen og Schultz (2008) mener imidlertid at man skal være forsiktig med å snakke om det verste først, hvert fall rett etter hendelsen.

Dyregrov (2010) hevder at de sterkeste og vanskeligste delene av et traume kan snakkes nokså direkte om med barn. Aschjem mener barn ikke er så redde som vi tror. Det som allerede er skjedd er jo langt mer skremmende enn å snakke om det. I relasjon til dette kan det dog sies at Raundalen og Schultz (2008) har funnet ut at barn de har møtt i terapeutiske samtaler har rapportert at de har vært langt mer anspente og redde under samtalen enn terapeutene har vært i stand til å registrere.

5.1.4 Å følge barnet

I likhet med Dyregrov (2010), Øvreeide (2009) og Raundalen og Schultz (2008) peker Aschjem på viktigheten av å følge barnet. Det er ikke den voksne som skal være veiviser for barnet, men barnet skal være veiviser for den voksne. I forbindelse med lesingen av "Sinna Mann" beskriver Aschjem hvordan han følger barnets initiativ og oppmerksomhet på de ulike oppslagene; hvilke bilder stopper barna opp ved, hvilke detaljer legger de merke til og hva

vektlegger de i samtalen? ”Ved å følge barnets oppmerksomhetsflyt vil den voksne få opplysninger om hva barnet trenger av informasjon, støtte og ledelse for å komme videre” (Øvreeide, 2009:86).

5.1.5 Skyld og skam

Barn føler ofte skyld og skam når de har opplevd traumatiske hendelser. For eksempel om foreldrene utsettes for vold kan barnet kjenne skyld for at det ikke grep inn og stoppet det, eller fordi de identifiserer seg med overgriperen, som eksempelvis kan være pappa (Dyregrov, 2010). Det er viktig å snakke med barna på en måte som reduserer skyld og skamfølelsen. Dette kan for eksempel gjøres ved å forklare årsakene til hvorfor Pappa slår (Killén, 2007). I ”Sinna Mann” lurer Boj på om det er hans skyld at Pappa er så sint. Dette er et vanlig spørsmål mange barn har i slike situasjoner. Boka kan dermed brukes til å forklare at det ikke er barnet skyld, sier Aschjem. Boka kan brukes til å forklare hvorfor Pappa er som han er, blant annet ved å ta utgangspunkt i nest siste oppslag (vedlegg 6), der Pappa må snakke med sin egen far, den ”gamle subbegubben”.

5.1.6 Hvem kan snakke med barna?

Mange hevder at bearbeidende samtaler bør være forbeholdt terapeuter og institusjoner som BUP o.l. (Malchiodi, 2008). Dette er ikke Aschjem enig i. Han mener at også førskolelærere kan gjennomføre slike samtaler. Han mener at ”Sinna Mann” og andre ”farlige barnebøker” ikke trenger å være så skummel hvis barnet kan sitte trygt på fanget og lese om andre som har det vanskelig. Samtalen etterpå påpeker han også som viktig, hvor barnet kan stille spørsmål og få informasjon om det de lurer på eller reagerte på i lesingen. Øvreeide (2009) peker imidlertid på at den som samtaler med barnet ikke bør være for nært knyttet til det, men ha en nøytral rolle. Videre påpeker han at samtalen bør ha en tydelig ramme, og at den bearbeidende samtalen bærer preg av tillit og trygghet.

5.2 Blir jeg som Pappa?

Aschjem vet ikke om han har tro på at vi kan endre de indre arbeidsmodellene så mye at vi kan endre våre holdninger og måter å reagere på overfor våre barn, men han tror det er mulig å gjøre dem mildere og mer levelige. Killén (2007) sier det er viktig å bearbeide ”spøkelsene” fra fortiden for å påvirke våre egne reaksjoner på barna, men at det likevel ikke er sikkert at de indre arbeidsmodellene kan la seg modifisere. Men foreldre kan bli mer oppmerksomme på

dem og få bedre kontroll på dem, sier hun. Også i bildeboka ”Sinna Mann” ser vi på nest siste oppslag (vedlegg 6) at Pappa får hjelp til å bearbeide sine indre arbeidsmodeller. Det er sannsynlig at Pappa selv har vokst opp i en voldelig og dysfunksjonell familie. På bildet ser vi en ”gammel subbegubbe”: en gammel mann som klyper Pappa i benet, som kan tolkes som Pappas far. Han dukker opp som en slags forklaring på hvorfor Pappa av og til forandrer seg til Sinna Mann. Det er rødt der han klyper, og han har røde hender og rød munn. Rødfargen blir et symbol på volden som har gått i arv fra far til sønn. Heller ikke Boj er fri fra rødfarge. Et underliggende spørsmål blir derfor om Pappa har arvet volden fra sin far, og om arven går videre til Boj (Bjorvand, 2010). Allerede i første oppslag (vedlegg 1) kan vi lese at Boj sier: ”En gang blir jeg kanskje som Pappa”. Behandling viser ofte ikke like gode resultater som en håper, og dette viser oss at vi i større grad må fokusere på forebygging, sier Killén (2007). Bildeboka kan anvendes i et slik forebyggende arbeid gjennom lesing, samtale og åpenhet om temaer som vold.

5.2.1 Åpen slutt

Det har blitt en ny trend innen barnebøker å ha en åpen slutt. Dette betyr at vi ikke vet om det går bra eller dårlig med hovedpersonen, og vi må selv tolke slutten (Bjorvand, 2002). Også i bildeboka ”Sinna Mann” er dette tilfelle. Hvordan går det egentlig med Boj? Klarer Pappa å slutte å slå? Ved første øyekast kan det se ut til at historien om Boj ender lykkelig. Pappa får hjelp i Kongens Hage, og på siste oppslag smiler Pappa og tar imot Boj når han hopper ned fra treet. Også Aschjem hadde inntrykk av at boka hadde en lykkelig slutt. Bjorvand (2010) er ikke like overbevist. Hun ser på bokas slutt som åpen, og ikke entydig lykkelig. I bokas siste oppslag kan vi undre oss over om dette er historiens slutt, en fremtidsvisjon, eller om dette er Boj i en ønskedrøm? Historien ender altså tilsynelatende lykkelig, men det er likevel åpent hva som skjer videre. Vi vet at vold har en tendens til å gå i arv, og at det er vanskelig å endre indre arbeidsmodeller. Er det for sent for Boj?

5.2.2 Håpet i ”Sinna Mann”

Boj bestemmer seg for å skrive brev til Kongen, og dermed får familien den hjelpen de trenger. Slik viser boka at barnet er viktig, og at det hjelper å fortelle til noen. Dette er åpenbart bokas budskap. Det var Boj som klarte å skaffe hjelp. Videre flytter Pappa til Kongens hage, og vi begynner å ane håp om endring for den lille familien. I nest siste oppslag (vedlegg 6) kan vi se mange symboler i bildet som kan fortelle oss hvor historien er på vei. Vi kan se sommerfugler, som er symbolet på frihet. Nøklene i treet kan fortelle at dørene endelig

kan lukkes opp. Skruen fra prologbildet har fått en mutter, som kan tolkes som et tegn på at ting begynner å falle på plass, og at den lille familien klarer å holde sammen. De tre fiskene fra bollen på første oppslag svømmer nå fritt i en dam. Den store fisken er ikke lenger like dominerende. Gjennom symbolene aner vi at Pappa begynner å bli kjent med sine mange sider, og at alt ikke lenger oppleves som truende og hemmende. Vi kan ane et håp (Bjorvand, 2010). Uansett hvilken type traume barn utsettes for, er det viktig å formidle håp og tro på at barn får det bedre (Dyregrov, 2010). Positiv verdiformidling i barnebøker er viktig, spesielt når boka skal brukes i bearbeidende hensikt. At en bok har en positiv verdiformidling handler ikke bare om gull og grønne skoger, eller at hovedpersonen lever lykkelig alle sine dager. Også små barn er opptatt av store og vanskelige følelser og temaer som sjalusi, hat, død og det å miste noen man er glad i. Vi ønsker likevel at bøker for barn skal ha positiv verdiformidling i den forstand at de ikke bare viser farer og konflikter, men også at problemer kan løses og at man kan komme styrket ut av vanskeligheter (Bjorvand, 2002). "Sinna Mann" gjør dette.

5.3 Identifikasjon og gjenkjennelse i "Sinna Mann"

Å kjenne seg igjen i handlingen og karakterene i boka er viktig. Det kan være godt å leve seg inn i Bojs verden og gråte med ham. Bojs sitater er hentet fra barns egne beskrivelser og utsagn om vold i hjemmet. Aschjem bekrefter at det Boj forteller i boka, beskriver barn med egne ord i samtale. Dette betyr at barn som har opplevd vold i hjemmet vil kjenne seg igjen i historien om "Sinna Mann" eller med Boj som karakter. Jo sterkere vi identifiserer oss, jo sterkere lever vi oss inn i det som skjer (Spurkland, 1996). Det er imidlertid ulike syn på hvor stor gjenkjennelsen bør bli mellom historien og barnets eget liv. Bettelheim (1978), Lundgren og Norrby (1989) og Brudal (1984) er blant teoretikerne som beskriver erfaringer med at barn trekker seg unna historier som blir for direkte gjenkjennbare med barnas egen virkelighet. Bettelheim (1978) mener dette fører til at barna ikke vil lese, for det blir for nært og konfronterende. Til tross for at "Sinna Mann" anses som en direkte og ærlig bok som mange barn tydelig kan kjenne seg igjen, har Aschjem aldri opplevd at et barn ikke har ønsket å lese denne boka i hans samtaler. I den forbindelse kan det være et viktig poeng at Aschjem sitter i en posisjon hvor barna som kommer til ham allerede har beskrevet sine erfaringer på tidligere tidspunkt, blant annet med barnvernet, politi, lærere eller andre voksne. Hendelsene er ikke lenger hemmelige. Derfor vil det sannsynligvis være lettere for dem å åpne seg i en samtale med Aschjem. Uansett mener Aschjem at barn ikke tar skade av å lese om situasjoner de kan relatere til sitt eget liv, og at man ikke trenger pakke inn barnas følelser i hekser og troll. Han

mener barn tåler å bli konfrontert med sin egen virkelighet. Dette kan ses i relasjon til det moderne syn på barnet. Det viser seg at parallelle historier kan fremme barnets vilje og evne til å fortelle. Å høre historier om andre barn som har det ”slik som du har det nå” kan være portåpner for barnet. Det kan være godt å vite at noen barn ”der ute” kan ”ha det litt som meg”. Det kan gi oppmuntring og tillit til å kunne dele sine egne opplevelser og erfaringer. Gjenkjennelsen og erkjennelsen av at de ikke er alene om å ha det slik som de har det, kan gi mot til å åpne opp for de ubehagelige, skambelagte temaene. Slike bøker kan inspirere barn til å fortelle sine egne historier. Slike situasjonstilpassede bøker blir ofte brukt i samtaler med barn innen institusjoner som BUP³, ATV, barnevernet o.l. (*Snakk med meg*, 2009). Malchiodi (2008) peker imidlertid på at vi ikke skal lese alvorlige bøker for barna hele tiden. Det er viktig med ”pauser” og å kunne lese hyggelige bøker også.

5.4 Bildenes betydning

Mange bildebøker blir i dag betraktet som kunst. Man kan stadig vende tilbake til dem og finne nye ting. Bildene utvider teksten, og barnet bør få god tid til å se på bildene. Den voksne bør ikke peke ut eller tolke bildene for barnet. De må selv bestemme tempoet og hva som er interessant i bildet (Spurkland, 1996). Aschjem forteller at barnet ofte finner detaljer og meninger i bildene som han selv ikke har tenkt på, og dermed blir det viktig å følge barnet. Også Mjør et al. (2000) påpeker at barn ofte legger merke til detaljene i bildene, og at de fester seg ved andre ting enn voksne gjør. Barna tolker det de ser i en mer privat kontekst. De taler til barnas følelser, og sette i gang refleksjoner og assosiasjoner til egne erfaringer (Ibid). Aschjem bruker gjerne bildene i ”Sinna Mann” uten hjelp av tekst. Bilder kan være nok til at en person skal kunne identifisere seg med det som skjer, og ut ifra bildene kan barna skape sine egne historier basert på sine egne erfaringer. Dette står i relasjon til Holmsen (2011) som bruker bilder som utgangspunkt for samtale, og på den måten får innsikt i barnets egne refleksjoner og følelser rundt sin egen situasjon. Slike samtalebilder bidrar til innsikt i barnets liv, og hjelper barnet til å snakke om det som har skjedd på en trygg og indirekte måte. Slik blir bildeboka en portåpner til den vanskelige samtalen.

Aschjem sier han foretrekker bildebøker fremfor eventyr i sine samtaler med barn. Dette er fordi bildene appellerer mer til barnas følelser, og gir stor mulighet for gjenkjennelse. Også Bjorvand (2006) mener at bildebøkene appellerer til barna fordi de henvender seg til flere

³ Barne- og ungdomspsykiatrisk poliklinikk

sanser og følelser. For eksempel kan fargevalg, størrelser og plasseringer av de ulike elementene i bildet fortelle mye om handlingen. Åpninger og symboler i tekst og bilde kan utfylle hverandre eller stimulerer til barnas undringer og medskapning. Ifølge Aschjem kan bildene tale for seg selv, og derfor kan boka være godt egnet i situasjoner hvor barnet språk er begrenset. Ofte vil barna bli i boka eller bildeseriene og stoppe opp ved bilder de føler appellerer til noe spesielt (Holmsen, 2011). Aschjem stopper opp ved bilder og oppslag barna viser spesiell interesse for, og kan gjerne bruke hele samtalestunden på å snakke om dette oppslaget alene. Når barna kjenner seg igjen i et bilde, kan barnets egen historie gå ut over det bildet forteller. Slik blir illustrasjonene utgangspunkt for å snakke om barnets egen situasjon, og starten på barnets egen historie, forteller Aschjem. Vi kan snakke om Boj og Pappa, og hvordan vi kan kjenne oss igjen i det som skjer. Aschjem bruker oppslagene i boka til å få barnas refleksjoner over egne tanker og følelser da det var i Boj sin situasjon: ”Boj er veldig redd her. Har du vært så redd noen gang?” Slik kommer samtalen i gang. Slik kan bildeboka hjelpe barna til å fortelle sine låste historier, og dermed hjelpe barn til å bearbeide sine vonde opplevelser og følelser.

Aschjem bruker også Nancy Davis’ terapeutiske historier (2002) i sitt arbeid, men han foretrekker å bruke bildebøker, nettopp på grunn av muligheten til å bruke bildene i samtalen. Han mener bildene forteller egne historier til barna, og man trenger ikke alltid teksten for å gi bildene mening. Bettelheim (1978) har en annen oppfatning av bildenes betydning i terapeutisk litteratur. Bettelheim anvendte eventyr i sitt terapeutiske arbeid med barn, og anvendte dermed ikke bilder. Han mente det var viktig at barna fikk mulighet til å gjøre eventyret til sitt eget ved å bringe egne assosiasjoner inn i handlingen. Derfor mente han at illustrerte barnebøker ikke møter barnas viktigste behov, og at illustrasjonene er mer distraherende enn de er hjelpsomme. Bildene tar barnas oppmerksomhet bort fra deres egne oppfattelser og forestillinger om hvordan de på egen hånd oppfatter historien, sier han. Han mener barn må få skape sine egne private bilder av det som beskrives gjennom historien, og at historiene mister mye av sin personlige mening når barna ikke får bruke sin egen fantasi, men lar disse bli erstattet med illustrasjoner og ferdige bilder (Bettelheim, 1978). Bettelheims oppfatning er interessant å se i forhold til teori om kunstterapi. Kunstterapi er en kreativ intervensjon som sies å ha en unik rolle i å behandle traumer, fordi traumatiserte barn ofte har vansker for å uttrykke seg verbalt. Gjennom nevrobiologisk forskning har det vist seg at traumer påvirker den delen av hjernen som kontrollerer språket. For små barn som har begrenset språk, eller barn som er tilbaketrukket og har problemer med å få tankene ut til ord,

kan det å uttrykke seg gjennom bilder derfor være en god form for kommunikasjon i behandlingen (Johnson i Malchiodi, 2008).

5.4.1 Barns tegninger

Selv om det er uenighet i teorien om bruk av bilder i litteraturen, tar de fleste i bruk barns egne tegninger som en metode i samtalen. Tegninger kan fortelle oss hva barnet er opptatt av eller trenger å snakke mer om. Barnas egne tegninger kan dermed bli utgangspunkt for nye samtaler, eller kan gi føringer for hvor barnet vil videre. Hjernen lagrer minner av det traumatiske som skjedde og de følelsesmessige reaksjonene barnet fikk. Når slike minner ikke kan beskrives med ord, forblir de på et symbolsk nivå, og må dermed uttrykkes i en symbolsk form (Malchiodi, 2008). Aschjem lar barna ofte tegne egne tegninger etter å ha lest "Sinna Mann". Det kan være lettere for barn å gi respons på følelsesladede hendelser ved hjelp av tegninger. De gir barnet mulighet til å uttrykke sine historier og følelser, og å vise detaljer av det som skjedde på en annen måte enn gjennom det verbale språket (Ibid).

5.5 Metaforer

Mossige (1996) hevder at metaforer gjør oss nysgjerrige, undrende og åpne for å finne mening i den metaforiske formuleringen. Metaforer ser med andre ord ut til å vekke visse følelsesmessige tilstander i oss. Dette er følelser som har betydning for det terapeutiske arbeidet. Metaforer bærer i seg flere mulige meninger, og den samme metaforen kan ha ulike betydning for ulike barn. Engasjementet etter å oppdage eller skape mening er en vesentlig forutsetning for metaforenes terapeutiske virkning. Hovedpersonen i historien kan streve med tilsvarende problemer og gjør liknende erfaringer som barnet har gjort. Videre kan hovedpersonen blir utsatt for nye utfordringer og erfaringer, vise nye muligheter og vise til nye løsninger (Ibid). Metaforer blir også brukt i "Sinna Mann". Eksempelvis munnen til Boj som er spikret og limt igjen. Dette er ikke direkte sant, men gir oss en metafor for hvor vanskelig det er for Boj å fortelle om det som skjer hjemme. Slike bilder og formuleringer gir barn mulighet til å reflektere og å søke mening i metaforene, overføre dem til egen situasjon og å forstå seg på Bojs vanskelige situasjon. Terapeuten kan ta utgangspunkt i metaforene for å snakke om hvor vanskelig det kan være å fortelle til andre. Aschjem sier han eksempelvis kan spørre barna: "Boj skrev brev til Kongen. Hvem ville du skrevet brev til?" Historier hjelper barn til å finne distanse fra deres følelser ved å snakke om karakterene og å finne fokus som ligger utenfor dem selv. De finner likheter mellom historien og sitt eget liv, for

eksempel at begge har opplevd sorg og svik. Meningen med bruk av boka er å forbedre smertefulle følelser og opplevelser. Det hjelper barna å innse at de ikke er alene med sine erfaringer. Historien trenger imidlertid ikke handle direkte om barnas situasjon. For barn som har vanskelig for å snakke om sine opplevelser, kan historier med metaforer og symboler være å foretrekke fremfor realistiske beskrivelser. Metaforisk litteratur kan i større grad gi mulighet til en trygg utforskning av karakterene og deres problemer. Barn som har vært utsatt for flere traumer over tid, vil ofte foretrekke å kommunisere indirekte og er kanskje ikke klare for direkte kommunikasjon om deres situasjon relatert til bokas karakterer og tema (Malchiodi og Ginns-Gruenberg, 2008).

Burns (2007) påpeker at metaforer ikke er for alle, og en må derfor se an om metaforen har noe for seg i den aktuelle situasjonen og med det aktuelle barnet. Eksempelvis er det enkelte som har en direkte og konkret kognitiv tankestil. Da vil ikke metaforer, som er en tvetydig og indirekte tilnærming til behandling, være det rette. Noen ganger kan også barnet være så deprimert at hun eller han har vanskelig for å engasjere seg i den aktive og interaktive prosessen som metaforene krever. Viser ikke barnet til tegn til at metaforene er en gunstig metode, så prøv noe annet, anbefaler Burns (2007).

5.5.1 Mellom fjern og nær

En må være nøye med å vurdere avstanden barnet har til metaforen. En metafor kan være for fjern eller nær i forhold til hvor barnet befinner seg. Man må forstå hva som er "passe" avstand. Barnet må ha en opplevelse av metaforens doble mening og betydning, og denne meningen må være relevant. Forbindelsen til eget liv må ikke bli så åpenbar at den symbolske betydningen umiddelbart blir avdekket. I så fall opphører metaforen å eksistere som metafor. Er avstanden mellom metaforen og barnets opplevelse av egen situasjon for stor, vil barnet se liten eller ingen relevans ved metaforen i forhold til egen situasjon. Er avstanden for liten, blir uttrykket for bokstavelig, dobbeltheten i uttrykket forsvinner, og barnet står overfor et budskap som i terapi kan oppleves som imperativt: slutt å vis smerte. Avstanden mellom barnets opplevelser av egen situasjon og den symbolske betydningen i metaforen har altså stor betydning for hvorvidt metaforen får en terapeutisk effekt (Mossige, 1996). En kan spørre seg om metaforene i "Sinna Mann" blir for nære i forhold til barnas egne opplevelser? Temaet i "Sinna Mann" er nokså åpenbart, men mange av metaforene, som de låste dørene, flammene i tapeten, eller brannen som må slukkes i Pappa, trenger ikke nødvendigvis å være for nære. Som Mossige (1996) og Bruner (2007) sier, vil metaforene ha ulike betydning for ulike barn.

Her kan vi imidlertid trekke inn Bettelheim (1978) som mener at en skal være forsiktig med å fortelle barn historier som ligger for nært opp til deres virkelighet, slik som ”Sinna Mann” antakelig kan gjøre. Bettelheim brukte i større grad mer indirekte historier og metaforer i form av hekser og troll som symboler på de gode og onde, fremfor direkte å prate om barnets problemer (Bettelheim, 1978). Mossige (1996) mener også at eventyr kan ha positive funksjoner, men at ulempen med dem er at de er så kjente at de kan stå i veien for å føles personlig relevante. Innholdet og ideene om løsningene blir for generelle, og avstanden til barnets virkelige situasjon kan bli for stor til at erfaringer bekreftes. Derfor vil kjente historier vanligvis ikke skape gode betingelser for bevegelse og endring, hevder Mossige (1996). Lundgren og Norrby (1989) erfarte at skreddersydde eventyr tilpasset hvert barns enkeltes situasjon var gunstig for at barna skulle kjenne seg igjen og bli beveget av eventyret. Aschjem har ikke uttrykt noen spesiell formening i forhold til hvilken distanse man skal ha mellom metafor og barnets virkelighet, men han uttrykker at barn ikke trenger indirekte former, men at barn lengter etter å kjenne seg igjen, og å se at andre har det som dem. Michéle Petit har forsket på litteratur i traumearbeid, og hun fraråder (i Fjeldberg) tekster som er ment å skulle gjenspeile erfaringen til traumatiserte barn. Slike tekster fører ofte til at barnet forlater rommet eller ber om å få lese noe annet. Hun er også av den oppfatning av at barnet føler ubehag når fortellingen kommer for nær egen virkelighet. Hun mener at uventede og overraskende innslag fungerer best, gjerne historier fra fjerne land og tider (Fjeldberg). En slik oppfatning står i kontrast til Aschjems arbeid med ”Sinna Mann”, som representerer et syn på at barn ikke trenger å bli skjermet fra sin egen virkelighet. En slik holdning kan ses i relasjon til det moderne syn på barnet; som et robust, kompetent og medvirkende individ som tåler å hankses med livets harde realiteter (Hake, 2006).

6.0 OPPSUMMERING

I denne masterstudien har jeg undersøkt hvordan bildeboka kan anvendes i samtaler med barn som trenger å bearbeide vonde opplevelser og følelser etter traumer. Jeg har brukt bildeboka ”Sinna Mann” og vold i hjemmet som eksempel gjennom hele besvarelsen. Jeg har sett på hva metaforer, bilder og barns tegninger og fortellinger har å si for bearbeidelsesprosessen. Disse kreative intervensjonene ser ut til å gi barn mulighet til å uttrykke seg på indirekte måter som er mer håndterlige enn det ofte er å snakke direkte om de vanskelige temaene. Spesielt for små barna og barn som har begrenset språk, har det vist seg å være viktig med alternative uttrykksmåter. Bildeboka blir i denne forbindelse et utgangspunkt både for samtale, og en inspirasjon til å uttrykke sine egne erfaringer gjennom tegning og samtalebilder. Gjennom studiet har vi sett at en bok ikke trenger å leses fra start til slutt for å gi mening, men vi kan stoppe opp ved metaforer og bilder som fanger vår oppmerksomhet, og kan være utgangspunkt for gjenkjennelse og den vanskelige samtalen. Det har også blitt påpekt at historiene ikke trenger å handle direkte om barnas situasjon. Så lenge det er metaforer eller paralleller som barn kan identifisere seg med eller gjenkjenne seg i, kan historien ha en hensikt og en terapeutisk effekt. Noen ganger kan symboler og metaforer være å foretrekke, for eksempel blant barn som har vært utsatt for gjentatte traumer, og har vanskelig for å snakke om sine opplevelser og følelser.

6.1 Videre forskning

Aschjem sier at de ikke har blitt gjort forskning på ”Sinna Mann” i forhold til hvorvidt boka bidrar til å endre indre arbeidsmodeller, og de vet derfor ikke om boka har bidratt til å forebygge at vold går i arv. Dette kunne imidlertid vært en spennende studie for videre forskning! Det vi dog vet er at boka har hjulpet barn her og nå, og at dramastykket ”Sinna Mann” har ført til at flere barn har fortalt om sin voldelige hjemmesituasjon etter å ha sett stykket. Det ville likevel vært spennende og fulgt barn gjennom systematisk terapeutisk lesing av ”Sinna Mann” og andre bildebøker over tid, for å se hvilken forebyggende og bearbeidende effekt dette kan ha på deres utvikling, relasjoner i parforhold, og på senere foreldrekapasitet.

6.2 Funn i forhold til problemstillingen

Min problemstilling var: *På hvilken måte kan bildeboka anvendes i den vanskelige samtalen med barn?* Jeg har kommet frem til spesielt fire måter bildeboka kan anvendes på i denne forbindelse:

1. Bildeboka kan fungere som *portåpner* til vanskelige samtaler med barn. Bøker kan gjøre det lettere for oss å ta opp tabubelagte temaer. Videre kan gjenkjennelse og identifikasjon hjelpe barnet til å forstå at de ikke er alene om sine erfaringer, og at det finnes løsninger og håp. Ved å lese om andre i liknende situasjon, kan barnet lettere åpne opp og forklare sine egne historier. Bildeboka kan inspirere barn til å uttrykke seg gjennom alternative former, som tegninger. Bildene viser seg derfor å ha like stor betydning som teksten, spesielt for barn med begrenset språk.
2. Bildeboka setter *hendelsene inn i en sammenheng*, og skaper orden og oversikt i fortid, nåtid og fremtid. Boka kan forklare og beskrive situasjonen på en måte som barn forstår, og gjennom sine forklaringer bearbeide skyld- og skamfølelse, gi innsikt og å skape mening og sammenheng. Dette er viktig for mestring av følelsene og opplevelsene.
3. Bildeboka kan være et *hjelpemiddel for voksne*. Ofte vet ikke voksne hvordan vi skal innlede og gjennomføre samtaler med barn, men å lese en bok har vist seg å være en god innfallsvinkel. Bildebokas tekst og bilder vekker assosiasjoner og følelser som barnet kan relatere til eget liv. Hvis vi følger barnets initiativ, vil bildeboka hjelpe oss til å ta tak i de tingene barnet trenger å snakke om, og vi får et utgangspunkt for den videre samtalen. Barnet blir vår veiviser ved hjelp av bilde og tekst.
4. Bildeboka kan også hjelpe voksne til å få *innsikt og forståelse for barns situasjon*. Gjennom "Sinna Mann" forteller flere foreldre at de har forstått hvor mye barna faktisk får med seg av det som skjer rundt dem, og hvordan dette påvirker dem både i nåtid og fremtid. Denne innsikten er viktig for å imøtekomme og hjelpe barnet videre.

Ut ifra denne oversikten kan en konkludere med at "Sinna Mann" er en bildebok for både voksne og barn.

Ifølge teori som har kommet frem i denne studien, kan vi snakke med barn om alt. - Til og med noe så alvorlig som vold i hjemmet. Ved hjelp av bildeboka kan vi ta barnet på alvor og

sette tabuer på dagsorden, samtidig som vi tilpasser samtalen barnets forutsetninger og nivå. Den hjelper oss til å sette ord på handlinger og følelser, og gjennom metaforer og andres beretninger gir vi barnet nærhet og distanse til sine opplevelser på samme tid. Bildeboka blir et hjelpemiddel i samtalen med barn, og kan anvendes for å bearbeide vonde følelser og opplevelser. Bearbeidelsen er viktig for barnet her og nå, men er også sannsynligvis den beste måten å forebygge neste generasjons omsorgssvikt på, sier Killén (2007). Dette gir førskolelærere og andre som jobber med barn i det daglige et stort ansvar.

Hvorvidt en bør lese ”farlige barnebøker” eller ta opp tabubelagte temaer i barnehage og skole vil nok alltid være en diskusjon. Det vil neppe bli en allmenn enighet om hva vi kan snakke med barn om, men at utviklingen er på vei i en retning av å ta barnet på alvor er tydelig. Vi ser i dag på barn i større grad som kompetente og robuste individer, og dette synliggjøres i rådene som gis til foreldre og pedagoger om å snakke med barn om alt. Dette perspektivet gjenspeiler seg også i barnelitteraturen, ikke minst gjennom bildeboka ”Sinna Mann” som tar opp vold i hjemmet på en ærlig og direkte måte som til og med får oss voksne til å kjenne det i benmargen. Hvorvidt dette er positivt eller negativt for barnets bearbeidelsesprosess, kan ikke denne studien gi et endelig svar på, men den har presentert ulike perspektiver og spørsmål som en kan reflektere over. En skal imidlertid huske at Øivind Aschjem hadde et ønske om en slik bok for å gi økt kunnskap om saken, og å ha et hjelpemiddel i den vanskelige samtalen med barn. Når vi i tillegg vet at tabuer må settes på dagsorden for å oppdage omsorgssvikt, våge å snakke om vanskelige temaer og å be om hjelp, blir kanskje ikke de ”farlige barnebøkene” så farlige likevel?

7.0 LITTERATURLISTE

Barne – og likestillingsdepartementet. (2009). *Snakk med meg. En veileder om å snakke med barn i barnevernet*. Oslo: www.regjeringen.no

Bettelheim, B. (1978). *The uses of enchantment. The meaning and importance of fairy tales*. England: Penguin Books.

Bjorvand, A-M. (2002). Når barn leser bildebøker. I *Den andre leseopplæringa*. Oslo: Universitetsforlaget.

Bjorvand, A-M. (2002). Vurdering av barnelitteratur. I *Den andre leseopplæringa*. Oslo: Universitetsforlaget.

Bjorvand, A-M. (2010). Do sons inherit the sins of their fathers? An analysis of the picturebook *Angry Man*. I *New directions in picturebook research*. New York: Routledge.

Brudal, P. J. (1984). *Det ubevisste språket. Psykologi og symbolbilder i folkeeventyrene (1. utg.)*. Norge: Universitetsforlaget.

Burns, G. W. (2007). *Metaphors and Therapy*. I Burns, G. W. *Healing with Stories. Your casebook collection for using therapeutic metaphors*. New Jersey: John Wiley and Sons Inc.

Burns, G. W. (2007). *Scareless Ghost, Painless Pasta*. I Burns, G. W. *Healing with Stories. Your casebook collection for using therapeutic metaphors*. New Jersey: John Wiley and Sons Inc.

Burns, G. W. (2007). *The Healing is Complete*. I Burns, G. W. *Healing with Stories. Your casebook collection for using therapeutic metaphors*. New Jersey: John Wiley and Sons Inc.

- Dahle, G. (2003). *Sinna Mann*. Danmark: Cappelen.
- Dalen, M. (2010). *Intervju som forskningsmetode – en kvalitativ tilnærming (3. utg.)*
Oslo: universitetsforlaget.
- Dalland, O. (2010). *Metode og oppgaveskriving for studenter (4 utg.)*. Oslo: Gyldendal
Akademisk.
- Davis, N. (2002). *Det var en gang... Terapeutiske historier til bruk i arbeid med
traumatiserte barn, ungdommer og familier*. Oslo: Unipub.
- Dyregrov, A. (2010). *Barn og traumer. En håndbok for foreldre og hjelpere (2. utg.)*. Bergen:
Fagbokforlaget.
- Fjeldberg, G. (udatert). *Ibby: Hvilke bøker tar du med i bomberommet?* Hentet 1. februar,
2012, fra [http://barnebokkritikk.no/modules.php?name=Content&pa=showpage&
pid=130](http://barnebokkritikk.no/modules.php?name=Content&pa=showpage&pid=130)
- Gudmundsdóttir, S. (1998). Skarpt er gjestens blikk – den fortolkende forsker i klasserommet.
I *Sentrale aspekter ved kvalitativ forskning*. Trondheim: Tapir Akademiske Forlag.
- Hake, K. (2006). *Historien om barne-TV. Barndomsbilder 1960-2005*. Oslo:
Universitetsforlaget.
- Hart, S. & Schwartz, R. (2009). *Fra interaksjon til relasjon. Tilknytning hos Winnicott,
Bowlby, Stern, Schore og Fonagy*. Oslo: Gyldendal Akademiske.
- Holmsen, M. (2011). *Samtalebilder og tegninger – en vei til kommunikasjon med barn i
vanskelige livssituasjoner. (2. utg.)*. Oslo: Cappelen Damm Akademiske.
- Huitfeldt, A. (2008). Lytt til barna. I Raundalen, M & Schultz J-H, *Kan vi snakke med barn
om alt?* Oslo: Pedagogisk Forum.

- Killén, K. (2007). *Barndommen varer i generasjoner. Forebygging er alles ansvar* (2. utg.). Oslo: Kommuneforlaget.
- Klorer, P. G. (2008). Expressive therapy for severe maltreatment and attachment disorders. A neuroscience framework. I Malchiodi, C. A. *Creative interventions with traumatized children*. New York: The Guilford Press.
- Kvale, S. & Brinkmann, S. (2010). *Det kvalitative forskningsintervju* (2. utg.). Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Lerum, M. G. (2003). *En barnebok – mest for voksne?* Hentet 1. februar 2012, fra <http://www.vg.no/rampelys/artikkel.php?artid=200028>
- Lundgren, M. & Norrby, L. B. (1989). *Eventyrets helbredende kraft. Eventyrlæsning som krisebearbejdning for børn*. Danmark: Hans Reitzels Forlag.
- Maagerø, E. & Tønnessen, E.S. (2002). På vandring i fortellingenes og kulturens skoger. I *Den andre leseopplæringa*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Malchiodi, C. A. (2008). Creative Interventions and Childhood Trauma. I Malchiodi, C. A. *Creative interventions with traumatized children*. New York: The Guilford Press.
- Malchiodi, C. A. & Ginns-Gruenberg, D. (2008). Trauma, loss, and bibliotherapy. The healing power of stories. I Malchiodi, C. A. *Creative interventions with traumatized children*. New York: The Guilford Press.
- Mjør, I., Birkeland, T. & Risa, G. (2000). *Barnelitteratur – sjangrar og teksttypar*. (3. utg.) Oslo: Cappelen.
- Moen, T & Karlsdóttir, R. (2011). Innledning. I *Sentrale aspekter ved kvalitativ forskning*. Trondheim: Tapir Akademisk Forlag.

- Mossige, S. (1996). *Bruk av metaforer i terapi med barn*. I Reichelt, S. & Haavind, H. (red.) (1996). *Aktiv psykoterapi. Perspektiver på psykologisk forståelse og behandling*. Oslo: Gyldendal.
- Nel, J. (2007). *And the Two Snakes Fought*. I Burns, G. W. *Healing with Stories. Your casebook collection for using therapeutic metaphors*. New Jersey: John Wiley and Sons Inc.
- Ommundsen, Å. M. (2005). Kanskje det finnes flere helt usynlige jenter? Bildeboka Snill av Gro Dahle og Svein Nyhus. I *barneboklesninger. Norsk samtidslitteratur for barn og unge*. (2. utg.) Bergen: Fagbokforlaget.
- Postholm, M. B. (2011). *Kvalitativ metode. En innføring med fokus på fenomenologi, etnografi og kasusstudier* (2. utg.). Oslo: Universitetsforlaget.
- Raundalen, M. & Schultz, J-H. (2008). *Kan vi snakke med barn om alt?* Oslo: Pedagogisk Forum.
- Repstad, P. (2007). *Mellom nærhet og distanse. Kvalitative metoder i samfunnsfag* (4. utg.). Oslo: Universitetsforlaget.
- Schäffer, A. (2003). *Når verden knuser*. Hentet 1. februar 2012, fra <http://www.barnebokkritikk.no/modules.php?name=Reviews&rop=showcontent&id=79>
- Spurkland, M. (1996). *Bruk av litteratur i arbeid med barn og unge*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Sørensen, R. B. (2008). *Når kuren er prosa frem for Prozac*. Hentet 1. februar 2012, fra <http://www.information.dk/153260>
- Thagaard, T. (2009). *Systematikk og innlevelse. En innføring i kvalitativ metode* (3. utg.). Bergen: Fagbokforlaget.

Øvreide, H. (2009). *Samtaler med barn. Metodiske samtaler med barn i vanskelige livssituasjoner* (2. utg.). Kristiansand: Høyskoleforlaget.

VEDLEGG

Vedlegg 1: Oppslag 1 i "Sinna Mann"

Vedlegg 2: Samtalebilde i Holmsen (2011)

Vedlegg 3: Oppslag 7 i ”Sinna Mann”

Det brenner i gangen. Sinna Mann brenner i gangen. Mamma blaffer i farnere. Lille Mamma blir så liten. Unnskyld, Mamma, unnskyld unnskyld. Lille Mamma, Sinna Mann er større enn huset større enn fjellet, større enn alt. Sinna Mann brenner. Rødt og rødt og rødt og svart.

Boj lører. Mamma, gråte i brannet. Boj lører. Mamma rope i vinden. Det snøler i flammer. Alt blaffer og rønner. Det vringer i huset. Så lynt er huset av papir. Så tynt er huset av papir.

Slokk brannen. Pappa! Slokk Sinna Mann. Men ingen kan slukke. Ingen, ingen, ingen kan stoppe ildbrannen. Kan ikke. Kan ikke. Skille Sinna Mann.

Ikke Mamma.
Ikke Boj.
Ikke Pappa.
Pappa, Pappa.
Ea bi ba ba.
Ea bi ba ba.

Vedlegg 4: Informasjonsskriv og samtykkeerklæring

Informasjon om intervju i forbindelse med masteroppgave med tema:

”På hvilken måte barnelitteratur kan være med på å bearbeide barns vonde følelser og opplevelser”

Som en del av min utdanning i master i spesialpedagogikk ved NTNU i Trondheim, skal jeg skrive en masteroppgave av selvvalgt tema. Min problemstilling går ut på hvordan barnelitteratur kan benyttes i spesialpedagogisk arbeid, nærmere bestemt som fremgangsmåte for å hjelpe barn til å bearbeide vonde følelser og opplevelser. Studiet baseres på faglitteratur og tidligere forskning på tema, men jeg ønsker også å eksemplifisere problemstillingen gjennom å belyse arbeidet som er gjort med bildeboka ”Sinna mann” av Dahle og Nyhus i forbindelse med vold i hjemmet. I denne sammenheng ønsker jeg å intervju en fagperson med erfaring på feltet, som tar rollen som forskningsdeltaker.

Din rolle som forskningsdeltaker går ut på å delta i intervju og beskrive dine erfaringer med bruk av boka. Intervjutiden er avtalt til 2 timer. Opplysningene som kommer frem i intervjuet vil utgjøre en egen del i rapporten, samt belyse teori der det er relevant i resten av oppgaven.

Som forskningsdeltaker har du gitt uttrykk for at du ikke ønsker å være anonym i dette studiet, og vil derfor bli nevnt med fullt navn i rapporten. Dersom forskningsdeltaker ønsker, har du rett på anonymitet samt muligheten til å trekke deg fra intervjuet. Intervjuet er frivillig, og vil bli tatt opp på bånd. Lyddopptak slettes når studiet er avsluttet.

I ettertid vil du som forskningsdeltaker få tilsendt transkriberinger av intervjuet, slik at du får innsyn i datamaterialet til studiet. Det vil evt. bli avtalt nytt møte for korrigerende, tilleggsinformasjon og/eller oppfølgings spørsmål.

Masteroppgaven regnes å være ferdig innen juni 2012, som du vil få tilsendt når den har blitt godkjent.

Ved spørsmål kan du ta kontakt på tlf. 92868348 eller mail: tonnesen_87@hotmail.com.

Mvh

Inger Helene Tønnesen

Samtykkeerklæring

Jeg har mottatt og lest informasjon om studiet ”på hvilken måte barnelitteratur kan være med på å bearbeide barns vonde følelser og opplevelser”, og ønsker å stille til intervju.

Signatur

Vedlegg 5: Intervjuguide

Bakgrunnsinformasjon

- 1) Hvilken utdannelse og yrkeserfaring har du?
- 2) Hvem kommer til Alternativ til vold, og hvilken hjelp og støtte får de her?

”Sinna Mann” og samtalen med barn

- 3) Jeg har forstått det slik at du var initiativtaker til bildeboka ”Sinna mann”. Hva var bakgrunnen for ditt ønske om en slik bok?
- 4) Mange kvier seg for å snakke med barn om vanskelige temaer, for eksempel vold. På hvilken måte mener du bildebøker kan være innfallsvinkel til å snakke om tabuer?
 - *Er det bedre å bruke bøker som innfallsvinkler til vanskelige temaer, fremfor direkte samtaler om det som har skjedd? – fordeler og ulemper ved bruk av litteratur?*
- 5) Hvorfor er ”Sinna mann” en egnet bok til å snakke om vold og bearbeide følelser?
- 6) Jeg vil vite mer om hvordan man kan bruke barnelitteratur i bearbeidelsesprosesser hvor barn har opplevd vold i hjemmet. Kan du fortelle om prosessen for hvordan du bruker bildeboka ”Sinna mann” i samtaler med barn? Gjerne ved bruk av eksempler.
 - *Høytlesingen: bilder, tekst og symbolikk*
 - *Identifikasjon med Boj*
 - *Metaforene: kongen og låste dører*
 - *Reaksjoner hos barna*
 - *Barnas egne fortellinger*
 - *Tegninger og lek*
 - *Hvilke aldersgrupper?*
 - *Hvor lang tid bruker man på boka og behandlingen?*
 - *Sammen med foreldre, med barn alene, eller i grupper?*
 - *Bettelheim: bruk av bilder vs. barnas egne indre bilder*
- 7) Både i forskning innen vold i familien, og i bildeboka ”Sinna mann” ser vi tendenser til at vold varer i generasjoner: barn som er utsatt for vold lærer selv å reagere med

vold. På hvilken måte kan "Sinna mann" og annen litteratur bidra til å forebygge en slik utvikling?

- *Ser du tegn til atferdsendringer hos barna etter behandlingen, evt. på hvilken måte?*
 - *Kan arbeidet med boka bidra til å endre indre arbeidsmodeller?*
 - *Har du snakket med barna i ettertid, eller fått bekreftet at samtalen rundt "Sinna mann" bidro til å lette på følelser og bearbeidelsesprosessen?*
- 8) Du sier at du har mer erfaring med bruk av filmen fremfor boka "Sinna mann" fordi den trigger mer følelser. Har boka begrensninger i forhold til dette?
- *Kan du gi noen eksempler på hvordan filmen har vært mer hensiktsmessig i forhold til boka?*

Kritikken mot "den farlige barneboka" og synet på barn og barndom

- 9) Det har vært reist kritikk mot "Sinna mann", ved at en mener boka er for direkte og sterk, og mer egnet for voksne enn barn. Hvordan stiller du deg til disse påstandene?
- *Syn på barn og barndom: fra sårbart til robust. Er det fortsatt temaer vi ikke bør snakke med barn om, eller tåler de å høre det meste?*
 - *Er dette en bok alle barn bør og kan lese, eller er den spesielt for barn som opplever vold?*
- 10) Teori sier at metaforer er gunstige, fordi det gir distanse til følelser, samtidig som det er lettere å samtale om de vanskelige tingene. Eventyr er mye brukt i denne forbindelse. "Sinna mann" har derimot svært tydelig tematikk og viser konkrete hendelser. Temaet er ikke pakket inn på samme måte som i eventyrene. Barna kjenner seg tydeligere igjen i historien, og den blir svært realistisk og konfronterende. Hvordan virker dette positivt eller negativt for barnet og bearbeidelsesprosessen?
- 11) Har du opplevd at barna ikke vil snakke eller delta på samtalen rundt boka? Hva gjør du evt. i slike situasjoner?
- *Årsaker til at barn ikke vil snakke (Bettelheim: blir for nært og realistisk: barna vil ikke snakke om det)?*
 - *Kan eventyr og annen metaforisk litteratur erstatte, eller være et bedre eksempel på tilnærming til identifikasjon og bearbeidelse?*

12) Kan barna på noen måte ta skade av å lese boka?

- *Har du opplevd at boka har gitt negative reaksjoner og følger for noen? Gi gjerne eksempler.*
- *Er det noen barn som ikke bør lese slik litteratur? Evt. hvem?*

Avslutning

13) Vil du si barnelitteratur som innfallsvinkel er en effektiv og god metode for å snakke med barn om vanskelige følelser og bearbeidelser, eller er det andre metoder du føler gir større utbytte til slikt forebyggende og bearbeidende arbeid?

14) Hvordan vil du anbefale foreldre, skole og barnehage til å bruke "Sinna mann" og lignende litteratur til eget arbeid?

- *Bør man være terapeut eller kan alle (f.eks. førskolelærere, familiemedlemmer osv) snakke med barna om vanskelige temaer med utgangspunkt i bøker?*

15) Føler du at det finnes nok kunnskap om bruk av barnelitteratur som innfallsvinkel til samtaler med barn om følelser?

- *Hva ønsker du evt. mer kunnskap om?*

16) Har du flere ting du ønsker å ta opp, eller spørre om?

Vedlegg 6: Oppslag 17 i "Sinna Mann"

